

Igor Salmič

dr. cerkvene zgodovine, provincial slovenskih minoritov,
Minoritski trg 1, 2250 Ptuj
e-naslov: igor.salmic@gmail.com

PREKMURJE V VATIKANSKIH ARHIVIH V LETIH 1918–1924

UVOD

Na dan 17. avgusta 1919 je jugoslovanska vojska predala Prekmurje oblasti vlade Kraljevine SHS, a sam postopek dokončne priključitve ozemlja matičnemu narodu, tako v civilnem kot v cerkvenem smislu, s tem še zdaleč ni bil končan. Še nekaj let je trajalo, da so bile državne meje dokončno določene ter da so se zadeve uredile tudi cerkvenopravno.

Namen pričujočega prispevka je obravnavati prekmurskega vprašanja v luči vatikanske dokumentacije, in sicer v letih 1918–1924. Gre za obdobje od konca prve svetovne vojne do ustanovitve apostolske administrature za Prekmurje in končne razmejitvene listine o meji med Jugoslavijo in Madžarsko. Šele s tem slednjim dejanjem je namreč Prekmurje dokončno mednarodno pravnomočno pripadlo Jugoslaviji. Vatikanske dokumente želimo postaviti ob bok drugim znanim virom, med katerimi bi posebej izpostavili Jegličev dnevnik¹ in spomine Ivana Jeriča. Zanimivo bo predvsem analizirati, v kolikšni meri vatikanski dokumenti doprinašajo kakšno novo spoznanje in katero vrzel morda tudi zapolnjujejo.

Vatikanska dokumentacija o tem vprašanju še ni bila organsko obravnavana, posredno pa se na podlagi vatikanskih arhivov nekaj pomenljivih informacij o reševanju vprašanja apostolskih administratur v Jugoslaviji nahaja v publikaciji Massimiliana Valenteja *Diplomazia pontificia e Regno dei serbi, croati e sloveni (1918-1929)*.² Z vidika jugoslovanskih državnih oblasti, ki so o

¹ *Jegličev dnevnik*, Znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar), Celje-Ljubljana 2015 (dalje: *Jegličev dnevnik*).

² Massimiliano Valente, *Diplomazia pontificia e Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (1918–1929)*, Split 2012 (dalje: Valente, *Diplomazia pontificia*).

tem vprašanju iskale rešitev z vatikansko diplomacijo, pa je nekaj dragocenih dokumentov v monografiji Nikole Žutića *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*.³

Na začetku velja poudariti, da vatikanskega gradiva o samem dogajanju v Prekmurju na podlagi našega raziskovanja ni obilo – nova presenečenja so seveda vedno mogoča! –, kljub temu pa dovolj, da iz obravnavanega materiala lahko izluščimo nekaj zanimivih dogodkov. Veliko več je gradiva, ko govorimo o širšem vprašanju cerkvene jurisdikcije na področjih, ki so po prvi svetovni vojni in mirovnih sporazumih civilnopravno od Madžarske prešle pod Kraljevino SHS oz. Jugoslavijo.

Izraz »vatičanska dokumentacija« oz. »vatičanski dokumenti« je zelo splošen in pove bore malo, zato je na mestu opazka, da smo pri obravnavanju tematike raziskovali v dveh vatičanskih arhivih: prvi je nekdanji Tajni vatičanski arhiv, ki se je 28. oktobra 2019 preimenoval v Apostolski vatičanski arhiv, drugi pa Zgodovinski arhiv Državnega tajništva. V Tajnem oz. Apostolskem vatičanskem arhivu smo preiskovali fond arhiva nekaterih nunciatur, predvsem dunajske (do 1921) in jugoslovanske (od 1920), ter fond Državnega tajništva; v Zgodovinskem arhivu Državnega tajništva pa smo v prvi vrsti konzultirali fonde Arhiva Kongregacije za izredne cerkvene zadeve, predvsem fonda Avstro-Ogrska in Jugoslavija. Za popolnejšo predstavitev dogajanj v Prekmurju bi bilo potrebno vsekakor raziskati še kakšen drug fond omenjenih arhivov ali pa še kakšen drug vatičanski arhiv, npr. arhiv Koncistorialne kongregacije, ki je predhodnica Kongregacije za škofe. Mnogo dokumentacije slednjega arhiva še ni bilo poslano v Apostolski vatičanski arhiv in je ostala v arhivu same kongregacije, predvsem za zadeve po letu 1922. Torej, še kar nekaj dela bi bilo potrebno vložiti za popolnejše prikazovanje dogodkov v Prekmurju za obdobje prvih let po Veliki vojni.

Prispevek je razdeljen v dva sklopa:

1) prvi je splošne narave in bo spregovoril o vprašanju cerkvene jurisdikcije na področjih, ki so po Trianonski mirovni pogodbi leta 1920 civilnopravno prešli pod Kraljevino SHS (Banat, Bačka, Baranja, Prekmurje itd.), cerkvenopravno pa so ostali še pod madžarsko škofijsko upravo s sedeži v Pecu, Szegeđu, Temišvarju, Kalocsi in Sombotelu;

2) drugi je bolj specifične narave in bo vezan na cerkveno-politično dogajanje v Prekmurju od 1918 do 1924.

³ Nikola Žutić, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan. Odnos jugoslovenske države i Rimske Crkve: 1918–1935*, Beograd 1994 (dalje: Žutić, *Kraljevina Jugoslavija*).

1 VPRAŠANJE CERKVENE JURISDIKCIJE NA PODROČJIH, KI SO PO VELIKI VOJNI IN TRIANONSKI MIROVNI POGODBI CIVILNOPRAVNO OD MADŽARSKE PREŠLI POD KRALJEVINO SHS

Veliko dokumentacije je vezane na pisma madžarskih škofov, ki so takoj po koncu vojne novembra leta 1918 mrzlično pisali v Vatikan. V pismih je prednjačil predvsem esztergomski škof kardinal in primat János Csernoch, ki se je večkrat neposredno obračal na papeža Benedikta XV. in državnega tajnika kard. Pietra Gasparrija. Tako je npr. v pismu z dne 20. novembra 1918 v strahu pred prihodnostjo madžarskega naroda papeža prosil, naj pri antantnih silah posreduje za to, da bi Madžarska ohranila svoje stare meje ter da bi imela potrebne pogoje za materialno preskrbo.⁴ Slab mesec pozneje je to prošnjo še bolj konkretiziral, ko je izvedel, da se bo papež v začetku leta 1919 v Vatikanu srečal z ameriškim predsednikom Woodrowom Wilsonom, ki se je v Rimu mudil nekaj dni pred začetkom pariške mirovne konference. Benedikta XV. je esztergomski nadškof prosil, naj ameriškemu predsedniku priporoči celovitost madžarskega kraljestva.⁵ O vsebini pogovora med Benediktom XV. in Wilsonom ne vemo praktično ničesar, zagotovo pa nista spregovorila o usodi Madžarske, saj je Gasparri apostolskemu nunciju na Dunaju sporočil, da je kardinalovo pismo v Rim prispelo šele potem, ko je bilo omenjenega srečanja že konec.⁶ Ob tem je omembe vreden komentar dunajskega nuncija Teodorja Valfrèja di Bonzo, da so tovrstna pričakovanja kardinala Csernocha naivna, saj da se zdi nemogoče, da bodo antantne sile Madžarsko sedaj ohranile nedotaknjeno, potem ko se je ta v vojni borila proti njim.⁷ Madžarski škofje so omenjali tudi možnost plebiscita za nekatera ozemlja in pri tem prosili Sveti sedež za posredovanje.⁸ Ko so končno uvideli, da bo nemogoče ohraniti državne meje, so zopet naslovili prošnjo na svetega očeta, naj se ohranijo nespremenjene vsaj škofijske meje in nemoteno delovanje madžarskih škofov v tistih delih škofij, ki bi civilnopravno prešli pod druge države (Češkoslovaška, Avstrija, SHS, Romunija).⁹ Ko je postalo jasno, da bo tudi ta položaj nemogoče obdržati, so na koncu želeli zgolj to, da bi se nova razporeditev škofij uresničila s čim večjim zamikom, tudi še po podpisu Trianonske mirovne pogodbe (4. junij 1920).¹⁰ Madžarom je namreč nekaj

⁴ Csernoch Benediktu XV., Esztergom, 20. november 1918, št. 86526 (Državno tajništvo), v: Città del Vaticano, Archivio storico della Segreteria di Stato - Sezione per i Rapporti con gli Stati (ASRS), fondo *Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari* (AA. EE.SS.), Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1340, Fasc. 531, f. 43v.

⁵ Csernoch Benediktu XV., Esztergom, 13. december 1918, št. 84784 (Državno tajništvo), prav tam, ff. 60r–61r.

⁶ Gasparri Valfrèju di Bonzo, Vatikan, [januar 1919], šifra št. 250, prav tam, f. 62r.

⁷ Valfrè di Bonzo Gasparriju, Dunaj, 13. januar 1919, št. 13615, prav tam, Fasc. 532, f. 33v.

⁸ Csernoch Benediktu XV., Esztergom, 7. september 1919, št. 2422, prav tam, Fasc. 534, ff. 6r–12v.

⁹ Rott Benediktu XV., Veszprém, 3. september 1919, spomenica št. 96445 (Državno tajništvo), prav tam, Fasc. 533, ff. 62r–64v.

¹⁰ Madžarsko poslanstvo pri Svetem sedežu Gasparriju, Rim, 30. julij 1920, spomenica št. 11, prav tam, Fasc. 534, ff. 74–78.

upanja vlivala izjava francoskega predsednika vlade in poznejšega predsednika države Alexandra Milleranda, da se lahko tudi po tej pogodbi napravijo še nekateri manjši ozemeljski popravki.¹¹ Mednarodna razmejitvena komisija pod vodstvom podpolkovnika Davida Creeja, ki si je ogledovala nekatera območja, vključno s Prekmurjem, je dejansko predlagala Parizu nekatere večje ozemeljske spremembe. Novembra 1921 je Svetu Društva narodov celo predlagala spremembo Trianonske pogodbe tako, da se 27 prekmurskih občin priključi Madžarski.¹² To bi bilo bržčas tudi sprejeto, če se pred Svetom Društva narodov v Londonu julija 1922 na podlagi strokovnih študij ne bi uspešno zagovarjal dr. Matija Slavič z obrambo Trianonske pogodbe, da bi tako celotno Prekmurje ostalo pod Kraljevino SHS.¹³ Njegovo stališče je novembra istega leta potrdila tudi konferenca veleposlanikov v Parizu in s tem omogočila, da so se med jugoslovansko in madžarsko mejo v Prekmurju lahko začeli nameščati mejniki. Proces označevanja meje z mejniki je trajal vse do 8. julija 1924, ko so komisarji razmejitvene komisije v Zagrebu podpisali končno razmejitveno listino med obema državama.¹⁴

Vrnimo se na kratko k madžarskim škofom. Na kakšen način so si želeli ohraniti jurisdikcijo nad ozemlji, za katere se je civilnopravno predvideval prehod pod sosednje države? Škof ordinarij sedaj ni mogel več svobodno komunicirati z verniki iz teh ozemelj. Predvsem so madžarski pastirji od Svetega sedeža pričakovali in želeli, da jih bo pred sprejemom kakršnekoli odločitve glede jurisdikcije povprašal po njihovem mnenju.¹⁵ Ob čakanju na dokončno usodo cerkvenopravne ureditve so madžarski škofje s svoje strani v letih od poletja 1919 do 1921 imenovali svoje generalne vikarje ali provikarje za področja škofij, ki so se znašle izven lastnih državnih meja. Na ta način so želeli vernikom »onkraj meje« omogočiti nemoteno versko življenje in komunikacijo s sedežem škofije, a so s tem obenem sprožili negativne reakcije pri oblasteh držav, kamor so omenjena področja civilnopravno prešla, saj so slednji v tem videli »vmešavanje« tujih dejavnikov v notranje zadeve države.

Ob vprašanju cerkvene jurisdikcije na omenjenih področjih se je dejavno vključila tudi jugoslovanska stran, tako civilna kakor tudi cerkvena. Med mnogimi škofi in duhovniki, ki so v letu 1919 romali v Rim na obisk k papežu,

¹¹ Gasparri Cherubiniju, Vatikan, 15. julij 1920, št. 8169, v: Archivio Apostolico Vaticano (AAV), *Archivio Nunziatura Jugoslavia*, škatla 1, f. 51rv.

¹² Ivan Jerič, *Moji spomini*, Murska Sobota 2000, str. 102.

¹³ Andrej Lažeta, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, Murska Sobota 2019, str. 85 (dalje: Lažeta, *Povsod pokažimo*).

¹⁴ Prav tam, str. 86.

¹⁵ Rott Benediktu XV., Veszprém, 3. september 1919, spomenica št. 96445 (Državno tajništvo), v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1340, Fasc. 533, f. 62v; Csernoch Benediktu XV., Esztergom, 7. september 1919, št. 2422, prav tam, Fasc. 534, ff. 6r–12v; Gasparri Csernoch, Vatikan, brez datuma, št. 96429 (osnutek), prav tam, f. 33v.

je potrebno najprej omeniti msgr. Svetozarja Ritiga iz Zagreba, ki je v imenu zagrebškega nadškofa Antuna Bauerja konec junija istega leta papežu Benediktu XV. predal širši zapis o versko-političnem stanju novega jugoslovanskega kraljestva. V njem je bila izražena želja, da bi Sveti sedež na ozemlja madžarskih škofij, ki so sedaj v upravi jugoslovanske vojske (konkretno omenja Bačko in Banat), poslal posebne vikarje, dokler se ne vzpostavi redna hierarhija.¹⁶ Za podkrepitev stališč je Ritig omenil vzpostavitev boljševističnega režima na Madžarskem, ki da onemogoča vsakršno komunikacijo med sedežem škofij in verniki, ki so ostali onkraj meja. Madžarska sovjetska republika, ki je s hudim terorjem vladala od 21. marca do 1. avgusta 1919, je vzbujala strah tudi pri delegatih na pariški mirovni konferenci in je po mnenju nekaterih zgodovinarjev nemalo vplivala na sprejemanje odločitev glede usode nekdanjih madžarskih ozemelj.¹⁷ Med najbolj aktivnimi cerkvenimi dostojanstveniki iz Kraljevine SHS, ki so komunicirali s Svetim sedežem, je bil ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, ki je v prvih letih nastanka kraljevine večkrat obiskal papeža, prvič že konec avgusta 1919, potem pa še marca 1920, aprila 1921, oktobra 1923 itd.¹⁸ Med različnimi temami je bilo na seznamu tudi vprašanje jurisdikcije na območjih madžarskih škofij, ki so civilnopravno prešla pod Jugoslavijo. Ob tem ne smemo pozabiti tudi številnih Jegličevih pisem, naslovljenih na papeža oz. državnega tajnika, v katerih je osrednje cerkveno vodstvo sproti obveščal o političnem in cerkvenem dogajanju v novonastali jugoslovanski kraljevini.¹⁹

Kakšno držo je zavzel Sveti sedež ob obilici spomenic in prošenj s strani madžarskih škofov, pa tudi nekaterih pisem s strani jugoslovanskega kraljestva? Najprej je potrebno vedeti, da se vatikansko Državno tajništvo ni zanašalo samo na novice, ki jih je dobivalo od madžarskih in jugoslovanskih civilnih in cerkvenih oblasti, temveč je »iz svojih vrst« imenovalo človeka, ki je deloval na terenu: od začetka decembra 1918 do začetka poletja 1919 je funkcijo posebnega apostolskega odposlanca za področje SHS vršil belgijski benediktinec Pierre Bastien, ki je obhodil večji del jugoslovanskega kraljestva, ki se je šele formiralo.²⁰ Njegova bogata poročila iz prve roke so vodilnim možem v Vatikanu služila, da

¹⁶ Ritig Gasparriju, Rim, 28. junij 1919, spomenica st. 93239 (Državno tajništvo), prav tam, Pos. 1448, Fasc. 583, ff. 53r–60r.

¹⁷ Lažeta, *Povsod pokažimo*, str. 10. Avtor glede te trditve navaja dr. Uroša Lipuščka in njegovo delo *Prekmurje v vrtincu pariške mirovne konference 1919 – Vloga ZDA in kartografa Douglasa W. Johnsona pri določanju slovenskih (prekmurskih) mej*, Petanjci 2019, str. 130.

¹⁸ Jegličev dnevnik, str. 785–786, 803–804, 830–831, 888.

¹⁹ Nekaj Jegličevih pisem: Poročilo škofa Jegliča, Ljubljana, 10. december 1918, brez št., v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1448, Fasc. 582, ff. 5r–7r; Jeglič Gasparriju, Ljubljana, 11. april 1919, št. 90199 (Državno tajništvo), prav tam, Fasc. 583, ff. 22r–24r; Poročilo škofa Jegliča, Ljubljana, 29. julij 1919, brez št., prav tam, Fasc. 584, ff. 19r–20r; Jeglič Benediktu XV., Ljubljana, 18. avgust 1919, brez št., prav tam, ff. 21r–23v.

²⁰ Obširnejša predstavitev Bastienovega delovanja v Kraljevini SHS se nahaja v: Paolo Blasina, Santa Sede e Regno dei serbi, croati e sloveni. Dalla missione di Dom Pierre Bastien al riconoscimento ufficiale (1918–1919), v: *Studi storici* 35 (1994), št. 3, str. 773–809; Valente, *Diplomazia pontificia*, str. 17–71.

so si ustvarili čimbolj realno sliko dogajanja. Razlog za imenovanje posebnega odposlanca je v tem, da v času, ko Kraljevina SHS še ni bila uradno priznana s strani drugih držav in tudi ne Svetega sedeža, še niso bili vzpostavljeni diplomatski odnosi, s tem pa papež (še) ni mogel imenovati apostolskega nuncija za Beograd. Sveti sedež je Kraljevino SHS uradno priznal v začetku novembra 1919, prvi nuncij Francesco Cherubini pa je v Beograd prispel marca 1920. Iz tega vidika je bilo imenovanje posebnega apostolskega odposlanca v tem obdobju vitalnega pomena.

Kakorkoli že, Bastien je že februarja 1919 – kmalu po pričetku pariške mirovne konference – predlagal nadrejenim v Vatikanu imenovanje začasnega apostolskega administratorja za jugoslovanski del Banata, ki je spadal pod madžarske škofije Kalocsa, Csanad in Temišvar.²¹ Omenili smo že, da so madžarski škofje kmalu zatem pričeli z imenovanjem generalnih vikarjev oz. provikarjev za ta in druga območja. Če so sčasoma madžarski škofje in politiki nekoliko popustili od začetne vneme pri naslavljanju pisem v Vatikan (uvideli so namreč, da ne morejo rešiti izgubljenih ozemelj), pa je jugoslovanska stran, predvsem po podpisu Trianonske pogodbe (4. junij 1920), močno pritisnila na Sveti sedež, naj se imenujejo apostolski administratorji za tiste dele madžarskih škofij, ki so civilnopravno prešli pod Kraljevino SHS.²² Vatikan se je znašel v igri med dvema ognjema, zato je zavzel previdno in nepristransko držo. Po eni strani je obljubil Madžarom, da bo upošteval njihovo mnenje pred sprejemom kakršnekoli odločitve glede jurisdikcije,²³ podobno pa je tudi Jugoslovanom zagotovil pravično rešitev. V nobenem primeru se ni hotel pre nagliti. Jugoslovanom je najprej zatrjeval, da mora biti Trianonska pogodba ratificirana, zatem pa je spomnil še na nedokončano delo razmejitvene komisije, ki je bila na terenu.²⁴ Trianonska pogodba je bila s strani Madžarske ratificirana 15. novembra 1920, s strani Kraljevine SHS pa šele septembra 1921. Delo razmejitvene komisije pa je presegalo tudi te časovne okvirje.

Leto 1921 je veliko obetalo pri imenovanju apostolskih administratorjev in storjen je bil pomemben korak naprej. V začetku tega leta so po močnem pritisku beograjske vlade²⁵ jugoslovanski katoliški škofje naslovili na papeža prošnjo za imenovanje apostolskih administratorjev za dele madžarskih škofij, ki so prešli pod Jugoslavijo: Csanad, Kalocsa, Pécs in Sombotel.²⁶ Pomembno

²¹ Bastien Gasparriju, Banjaluka, 25. februar 1919, št. 88541 (Državno tajništvo), v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1448, Fasc. 582, ff. 41–42.

²² Spomenica jugoslovanske vlade, Beograd, 25. junij 1920, št. 8163 (Državno tajništvo), prav tam, Pos. 1471, Fasc. 597, f. 44.

²³ Instrukcije za nuncija Schioppo, Vatikan, avgust 1920, št. 10434, prav tam, Pos. 1466, Fasc. 594, ff. 7v–8r.

²⁴ Gasparri Cherubiniju, Vatikan, 15. julij 1920, št. 8169, v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 1, f. 51rv.

²⁵ Cherubini Gasparriju, Beograd, 15. februar 1921, št. 93/21, prav tam, f. 212.

²⁶ Bauer in Akšamović Benediktu XV., Zagreb, 28. marec 1921, št. 19626 (Državno tajništvo), v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1490, Fasc. 616, f. 57rv.

posredniško vlogo pri tem vprašanju je imel ljubljanski škof Jeglič, kot bomo videli v nadaljevanju, ko bo posebej obravnavano prekmursko vprašanje. Tu je dovolj poudariti, da je Sveti sedež načeloma pristal na imenovanje apostolskih administratorjev za omenjena območja, hkrati pa sprejel začasno ureditev preko posebnih škofijskih (pro)vikarjev, ki so jih ravno v tem obdobju imenovali madžarski ordinariji za področja lastnih škofij, ki so civilnopravno prešla pod Jugoslavijo.²⁷ Ko je beograjska vlada s strani Vatikana dobila načelno zagotovilo o imenovanju apostolskih administratorjev, je hitro poslala v Rim seznam želja »svojih« kandidatov za posamezna področja.²⁸ To je povzročilo dodaten »izgubljen čas« in proces imenovanja se je vlekel čez vse leto 1922, saj je Sveti sedež želel pri izbiri imeti proste roke in je računal na druge kandidate.²⁹ Po raznih zapletih tako pridemo do 10. februarja 1923, ko sta bila za jugoslovanski del Bačke in Banata za apostolska administratorja imenovana Lajlo Budanović ter Ivan Rafael Rodić.

Hitro opazimo, da sta Baranja in Prekmurje tukaj izpuščena. Zakaj je temu tako? Glede na obravnavano vatikansko dokumentacijo je okrog tega težko priti do zanesljivega zaključka. Domagoj Tomas, ki je raziskoval vprašanje administrature za severno Slavonijo in Baranjo, je mnenja, da sta verjetno zaradi večjega obsega pomembnejši vlogi imela Bačka in Banat.³⁰ To potrjuje tudi dejstvo, da so prvi osnutki jugoslovanskega konkordata iz leta 1922 in 1923 že predvidevali nastanek samostojnih škofij za Bačko in Banat, o Baranji in Prekmurju pa ni bilo niti besede.³¹ Ob vsem tem pa moramo tudi vedeti, da je v trenutku imenovanja za apostolskega administratorja v Bački in Banatu sedež lavantinske škofije po smrti Napotnika marca 1922 ostal še vedno izpraznjen. Njegov naslednik Andrej Karlin je bil za lavantinskega škofa namreč imenovan šele 6. junija 1923.

Baranja in Prekmurje sta prišla na vrsto nekaj mesecev pozneje. Ob tem, ko se je beograjska vlada strinjala z imenovanjem Karlina za lavantinskega in Bonefačiča za splitskega škofa,³² je hkrati zaprosila Sveti sedež za imenovanje apostolskih administratorjev za preostala področja. Stvar se je v Rimu poma- knila naprej poleti in jeseni istega leta, po Jegličevem mnenju pa je pri tem pomembno vlogo igral apostolski nuncij Pellegrinetti, ki se je v večnem mestu

²⁷ Gasparri Cherubiniju, Vatikan, 14. april 1921, št. 19640, v: AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 1, f. 265; Gasparri Bakotiču, Vatikan, 11. maj 1921, št. 20737, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1471, Fasc. 598, ff. 28r–29r; Valente, *Diplomazia pontificia*, str. 127–128.

²⁸ Cherubini Gasparriju, Beograd, 4. november 1921, št. 435/21, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1471, Fasc. 598, f. 45; Žutić, *Kraljevina Jugoslavija*, str. 70–73.

²⁹ Gasparri Cherubiniju, Vatikan, 15. november 1921, št. 27830, v: AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 1, f. 417r.

³⁰ Domagoj Tomas, *Apostolska administratura za Sjevemu Slavoniju i Baranju u kontekstu crkveno-državnih odnosa*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb 2016, str. 59 (dalje: Tomas, *Apostolska administratura*).

³¹ AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 8, f. 46r.

³² Valente, *Diplomazia pontificia*, str. 214.

nahajal septembra in oktobra 1923.³³ Ko je konec oktobra minister za vere v Beogradu, Vojislav Janjić, pisal svojemu vatikanskemu »prijatelju« Francescu Borgonginiju Duca, tajniku Kongregacije za izredne cerkvene zadeve, in izrazil željo, da se projekt imenovanja apostolskih administratorjev spelje do konca,³⁴ mu je slednji odgovoril z velikim zadovoljstvom, da je Sveti sedež za to poskrbel in celo storil več, kot je jugoslovanska stran predvidela. V odgovoru je bilo namreč obelodanjeno naslednje:

- 1) Iz krške škofije sta bili ljubljanskemu škofu dodeljeni v upravo dve župniji z Jezerskega (sv. Andrej in sv. Ožbalt), lavantinskemu škofu pa Mežiška dolina z Dravogradom (13 župnij).
- 2) Lavantinskemu škofu so bile dane v upravo tri župnije sekovske škofije, ki so se nahajale na jugoslovanskem ozemlju, ter 18 župnij sombotelske škofije.
- 3) Končno je bilo đakovskemu škofu dodeljenih 29 župnij škofije Pécs, ki so se nahajale na jugoslovanskem ozemlju.³⁵

Dekret za apostolski administraturi Prekmurja in Severne Slavonije-Baranje je bil napisan 1. novembra 1923, v veljavo pa je stopil 1. decembra 1923.³⁶

Iz razpoložljive dokumentacije lahko torej povzamemo, da je jugoslovanska stran za Bačko, Banat, Baranjo in Prekmurje od Svetega sedeža vztrajno zahtevala imenovanje apostolskih administratorjev iz vrst jugoslovanskih škofov oz. duhovnikov, madžarske cerkvene oblasti pa so ob popolni podpori državnih organov »preventivno« že imenovalе generalne oz. škofovske (pro)vikarje – neke vrste ordinarijeve pomočnike – za omenjena področja. Šlo je v bistvu za tekmovanje, kdo bo imel večji vpliv na duhovnike/škofe, ki bi bili odgovorni za ta ozemlja: Madžari ali Jugoslovani. Vatikan je med obema stranema skušal na začetku počakati na razvoj dogodkov, v letu 1922 pa je bil narejen odločilni preboj, tako da je bilo vprašanje jurisdikcije na teh področjih dokončno rešeno z imenovanjem apostolskih administratorjev: na začetku leta 1923 je papež Pij XI. imenoval apostolska administratorja za Bačko in Banat, ob koncu tega leta pa za ostala področja, torej tudi Prekmurje, ki je bilo dano v upravo mariborskega škofa Andreja Karlina, ki je malo pred tem postal mariborski škof.

³³ *Jegličev dnevnik*, str. 889; ASV, Archivio della Prefettura, *Dnevniki kard. Pellegrinettija*, zvezek 9, ff. 3–4.

³⁴ Janjić Borgonginiju-Duca, Beograd, 30. oktober 1923, št. 23734 (Državno tajništvo), v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Pio XI, Jugoslavia, Pos. 9 P.O., Fasc. 12, ff. 98–99.

³⁵ Borgongini-Duca Janjiću, Vatikan, 12. november 1923, št. 23734, prav tam, ff. 100r–101r.

³⁶ Tomas, *Apostolska administratura*, str. 63; Žutić, *Kraljevina Jugoslavija*, str. 86; Franc, Kralj, Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik et al.), Celje 1991, str. 189.

2 DOGAJANJE V PREKMURJU OD 1918 DO 1924 V LUČI VATIKANSKE DOKUMENTACIJE

V začetku raziskovanj po vatikanskih arhivih nas je presenetila skopost dokumentacije o Prekmurju, kakor tudi to, da smo za prva povojna leta bolj ali manj naleteli na vire, ki predstavljajo predvsem madžarski pogled na stvari. Predvsem od leta 1921 dalje pa zasledimo tudi spomenice, prošnje in ostala pisma slovenske oz. jugoslovanske strani. V nadaljevanju bodo po tematskih sklopih predstavljeni nekateri dokumenti.

2.1 Je Prekmurje madžarsko ali slovensko?

Eno večjih odkritij je bila vsekakor spomenica predstavnikov t. i. *vendov*, v kateri so zanikali povezanost Prekmurja z jugoslovanskim narodom. Iz zgodovinskega, ekonomskega, geografskega, etnografskega in kulturnega vidika so dokazovali, da je Prekmurje vedno bilo sestavni del Madžarske in da njeni prebivalci želijo, da tudi v prihodnosti ostane tako. T. i. vendska teorija je slonela na prepričanju, da so vendi potomci keltskega plemena Vandalov in ne Slovanov.³⁷ Zanimiva je njihova razlaga jezika: prekmurski jezik, ki se imenuje »vendski«, je zelo oddaljen od slovenskega, čeprav spada v skupino južnoslovanskih jezikov. Madžarske oblasti naj bi vedno spoštovale ta jezik, jugoslovanske oblasti pa naj bi ga imele le za narečje. Iz tega razloga se je bati, da ga bodo novi oblastniki z vsiljevanjem slovenskega jezika po šolah tudi uničili.³⁸ Zdi se, da je bila spomenica poslana mirovni konferenci v Pariz med septembrom in decembrom 1919, torej še pred Trianonsko mirovno pogodbo. Najdeno in obravnavano besedilo je sestavljeno v italijanskem jeziku.

Kot protiutež spomenici *vendov* lahko izpostavimo iniciativo prekmurskih Slovencev, ki so junija 1923 od Rima zahtevali odcepitev 18 župnij³⁹ od sombolske škofije in njihovo priklopitev k lavantinski. Časovno ozadje te spomenice se nanaša na dejstvo, da sta bila februarja istega leta že imenovana apostolska administratorja za Bačko in Banat, hkrati pa je bil na začetku junija 1923 škof Karlin imenovan za lavantinskega škofa. V času negotovosti glede dokončne odločitve o Prekmurju močno odmevajo besede njihovih predstavnikov, zapisane v slovenskem jeziku: »*Duhovna pastoralija je v navedenih župnijah silno otežkočena in onemogočena vsled političnih vzrokov in vsled neurejenega in ne-*

³⁷ Urška Ropoša, *Duhovnik Ivan Jerič in njegova vloga pri priključitvi Prekmurja k Sloveniji*, skupno diplomsko delo, Maribor-Ljubljana 2013, str. 17.

³⁸ *Memoriale concernante la regione venda dell'Ungheria* (»Prekmurje«), ora occupata dai jugoslavi, [sept.–dec. 1919], brez št., v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1386, Fasc. 552, ff. 20r–23r.

³⁹ »Rimokatoliške župnije D. Lendava, Dobrovnik, Črenšovci, Beltinci, Turnišče, Bogojina, Murska Sobota, Martjanci, Sv. Sebeštjan, Sv. Bedenek, Nedela, Dolenci, Markovci, G. Lendava, Sv. Jurij, Sv. Jelena, Cankova, Tišina, to je 18 župnij z 65.000 verniki, ki so podaniki države SHS. v Sloveniji, u Prekmurju, spadajo pod szombathelysko biskupijo« (Spomenica prekmurskih katoličanov, prejeto na beograjski nunciatu 21. junija 1923, št. 1515, v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 3, ff. 78–80).

dopustnega prekorakanja državnih mej». Drugi razlogi za omenjeno zahtevo so bili še: madžarski nacionalizem, pomanjkanje domače duhovščine, materialno obubožanje župnij vsled valutne razlike in neaktivnosti bivšega madžarskega verskega fonda, odsotnost župnijskih vizitacij, birm, misijonov itd. Zahteva po pridružitvi 18 prekmurskih župnij lavantinski škofiji je v zaključku še dodatno konkretizirana: »a) da ta njihov teritorij ostane en vikarijat v mariborski škofiji, b) da njegove župnije oskrbujejo domačini duhovniki in to c) v slovenskem dialektu, dokler ljudstvo samo ne bo zahtevalo uvedbe knjižne slovenščine in d) da ostane v rabi dosedanja ritual oziroma da se spoji s mariborskim«. ⁴⁰

2.2 Težave katoliških šol v Prekmurju

Državne oblasti Kraljevine SHS so močno ovirale delovanje privatnih katoliških šol po vsej državi. To so na lastni koži v Prekmurju občutili tako Slovenci kot Madžari, ki so se vsak s svoje strani obrnili na Sveti sedež in prosili za posredovanje.

Najprej bi omenili pismo madžarskega izrednega odposlanca in pooblaščenega ministra pri Svetem sedežu Józsefa Somssicha, ki ga je decembra 1920 naslovil na vatikanskega državnega tajnika kardinala Pietra Gasparrija. V njem madžarski diplomat opisuje zavzetje ene izmed madžarskih katoliških šol v Murski Soboti s strani jugoslovanske vojske. Ta naj bi sistematično uničevala objekt in tako onemogočala izvajanje pouka. Somssich na koncu prosi posredovanje Svetega sedeža pri jugoslovanskih oblasteh, da bi omogočili nemoten pouk v omenjeni šoli ter da bi tudi poravnali materialno škodo, ki je ob početju jugoslovanske vojske nastala.⁴¹ Dejansko je kmalu zatem državni tajnik Gasparri s pismom posredoval pri jugoslovanskem izrednem odposlancu in pooblaščenem ministru pri Svetem sedežu Luju Bakotiću s prošnjo, naj se popravi napravljena materialna škoda in katoliški šoli ponovno omogoči nemoten pouk.⁴² Odgovora jugoslovanske strani nismo uspeli najti.

Nekaj let pozneje so se zaradi težav z beograjskimi oblastmi glede katoliških šol na Sveti sedež obrnili tudi prekmurski duhovniki in laiki. Kot razlog za to sta služili dve konkretni okoliščini: problem obstoja katoliških šol in odvzem materialnih dobrin v imenu agrarne reforme. Marca 1924 so se na apostolskega nuncija v Beogradu, Ermenegilda Pellegrinettija, obrnili verniki župnije v Murski Soboti, ki so v dolgem pismu v slovenskem jeziku predstavili žalostno stanje njihove farne katoliške osnovne šole. Leta 1919, ko so prešli pod Kraljevino SHS, je nova oblast šolo zaprla, zato od takrat ni bil več možen katoliški pouk in

⁴⁰ Prav tam, f. 80.

⁴¹ Somssich Gasparriju, Rim, 27. december 1920, št. 264/1920, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1416, Fasc. 569, f. 12rv.

⁴² Gasparri Bakotiću, Vatikan, 10. januar 1921, št. 14827, prav tam, f. 14r.

verouk. Župljani so zahtevali, da spet dobijo v lastno oskrbo šolo, ki je obstajala več kot sto let. Nuncija so prosili, da bi v ta namen posredoval pri pristojnih državnih organih.⁴³ Vprašanje privatnih katoliških šol je bila ena osrednjih tem v pogovorih med cerkveno hierarhijo in beograjsko vlado v vseh letih obstoja Kraljevine SHS/Jugoslavije. Država je namreč hotela imeti monopol nad vsemi šolami, zato je v marsikateri privatni šoli ovirala izvajanje pouka. V ta namen ji je služila tudi vidovdanska ustava iz leta 1921, ki je glede šol zapisala zelo dvoumen 16. člen: »*Obstoj privatnih šol ... in pogoje za njihovo dovoljenje bo urejal zakon. Vse izobraževalne ustanove so pod državnim nadzorstvom*«. ⁴⁴ Izrecno ni prepovedovala privatnih šol, a hkrati njihov obstoj ni bil zakonsko določen. Državne oblasti so pogosto na lasten način presojale, katere šole so smele delovati in katere ne.

S podobno prošnjo so se na papeža julija 1924 obrnili prekmurski duhovniki. Prosili so ga, naj s svojo avtoriteto prepreči beograjski vladi, da bi se polastila župnijskih katoliških šol in premoženja, ki je povezano z njihovim delovanjem. Pri tem niso pozabili omeniti, da niti Madžari in Turki v preteklosti česa podobnega niso storili. Pod pismo, sestavljeno v latinskem jeziku, je svoje podpise ovekovečilo petnajst župnikov.⁴⁵

Na nobeno od prošenj ni bilo moč najti odgovora s strani naslovnikov, si je pa nuncij Pellegrinetti vsa leta delovanja v Kraljevini SHS/Jugoslaviji prizadeval za branjenje pravic in lastnine Katoliške cerkve, posebej pri vprašanju katoliške vzgoje ter premoženja, ki je postalo lahek plen državnih institucij vsled agrarne reforme, ki se je izvajala od samega začetka obstoja kraljevine.

2.3 Ustanovitev apostolske administrature za Prekmurje

V prvem delu smo že omenili, da je bil v letu 1921 narejen pomemben korak k ustanovitvi apostolskih administratur v Kraljevini SHS, ter nakazali na vidno vlogo ljubljanskega škofa Jegliča pri reševanju prekmurskega ozemlja. Sedaj si bomo malo pogloblje pogledali dogajanje okrog ustanovitve apostolske administrature za Prekmurje. O tem vprašanju pišeta Jerič in Jeglič v svojih spominih⁴⁶ oz. dnevniku.⁴⁷ Omenjenima viroma bomo ob bok postavili še vati-

⁴³ Rimska katoliška fara v Murskoj Soboti, svetovni in cerkveni predstojnik Pellegrinettiju, Murska Sobota, 9. marec 1924, št. 157/1924, v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 152rv.

⁴⁴ Vidovdanska ustava iz 28. junija 1921: [http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20\(1921\).pdf](http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20(1921).pdf), str. 5 (pridobljeno: 6. marec 2020).

⁴⁵ Pismo prekmurskih duhovnikov Piju XI., izročeno na nunciatu v Beogradu 17. julija 1924, št. 3263 (nunciatura), v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 148r.

⁴⁶ Jerič, *Moji spomini*, str. 96–98.

⁴⁷ Jegličev dnevnik, str. 830–832.

Apostolski nuncij v Beogradu Francesco Cherubini je februarja 1921 obvestil vatikanskega državnega tajnika Pietra Gasparrija, da so bili nekaj dni pred tem zastopniki jugoslovanskih škofov v Beogradu in od beograjske vlade dobili naročilo, naj ob obisku v Vatikanu konec marca in začetka aprila dokončno sprožijo vprašanje apostolskih administratorjev.⁴⁸ Dejansko sta tik pred obiskom v Rimu zagrebški nadškof Antun Bauer in đakovski škof Antun Akšamović papežu napisala pismo, v katerem sta predlagala imenovanje enega ali več apostolskih administratorjev za tista področja madžarskih škofij, ki so civilnopravno prešla pod Kraljevino SHS. Poimensko so bile našteje madžarske škofije, od katerih bi se morali odcepiti nekateri deli in tvoriti novo apostolsko administraturo, med njimi tudi Sombotel, ki je segal v Prekmurje.⁴⁹ Verjetno je šlo pri tem za skupno akcijo državnih in cerkvenih oblasti, saj je jugoslovanska vlada skoraj istočasno vatikanskemu državnemu tajništvu predala spomenico s podobno vsebino.⁵⁰ Povod za to je dal tudi kaločki nadškof Lipót Árpád Várady, ki je marca 1921 za jugoslovanski del škofije imenoval generalnega vikarja Joana Evetovicsa, s čimer pa se Beograd ni mogel strinjati.⁵¹ V začetku aprila sta bila pri papežu škofa Bauer in Jeglič. Med drugim je bila tema pogovorov oblikovanje škofij in imenovanje apostolskih administratorjev, kot to izvemo iz Jegličevega dnevnika.⁵² Nekaj dni po obisku hrvaškega in slovenskega pastirja v Rimu je državni tajnik Gasparri Bauerju v pismu naročil, naj o predlogih novih škofijskih meja škofje spregovorijo na bližajoči se letni seji škofovske konference (30. 4.–6. 5. 1921). Preden pa bi prišlo do novih škofijskih meja, bi se lahko imenovali apostolski administratorji za tiste dele kraljevine, katerih ordinariji bivajo izven meja.⁵³ Tukaj prvič v vatikanskih dokumentih zasledimo papežev trden namen imenovanja apostolskih administratorjev za omenjena področja. Ti dokumenti nam tudi globlje pojasnijo, zakaj je Jeglič po vrnitvi iz Rima takoj napisal pismo Jožefu Kleklu st., uredniku *Novin*, ki je objavljeno v Jeričevih spominih in v katerem ljubljanski škof prosi za mnenje glede priključitve Prekmurja pod apostolsko administraturo lavantinskega škofa ali pa celo ustanovitve lastne škofije.⁵⁴ O ideji prekmurske škofije v vatikanski dokumentaciji neposredno ni govora, saj je v omenjenem Gasparrijevem pismu govora o novih škofijskih mejah na splošno, brez podajanja imen. Morda je bila generična izjava o škofijskih mejah za Jegliča dovolj veliko zagotovilo, da je potem kot možnost omenjal tudi

⁴⁸ Cherubini Gasparriju, Beograd, 15. februar 1921, št. 93/21, v: AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 1, f. 212.

⁴⁹ Bauer in Akšamović Benediktu XV., Zagreb, 28. marec 1921, št. 19626 (Državno tajništvo), v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1490, Fasc. 616, f. 57rv.

⁵⁰ Žutić, *Kraljevina Jugoslavija*, str. 67.

⁵¹ Prav tam, str. 68.

⁵² *Jegličev dnevnik*, str. 830.

⁵³ Gasparri Bauerju, Vatikan, 17. april 1921, št. 19626, v: AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 1, f. 267r.

⁵⁴ Jerić, *Moji spomini*, str. 96.

ustanovitev samostojne škofije za Prekmurje. Kakorkoli že, tudi pozneje ideje o samostojni prekmurski škofiji ni bilo mogoče zaslediti v vatikanskih arhivih.

Vrnimo se k zasedanju škofovske konference v Zagrebu: na podlagi Klekovega odgovora na Jegličevo pismo⁵⁵ so škofje sklenili in pozneje prosili v Rim, da se za Prekmurje ustanovi apostolska administratura pod jurisdikcijo lavantinskega škofa.⁵⁶ Podobno je storil tudi jugoslovanski izredni odposlanec pri Svetem sedežu Bakotić, ki je Gasparriju predlagal vsaj dva apostolska administratorja: enega za jugoslovanski del škofije Sombotel, drugega pa za škofiji Kalocsa in Csanad.⁵⁷ Kot smo že omenili, je vatikanska stran načeloma pristala na to, hkrati pa spomnila Beograd, da še ni ratificiral Trianonske mirovne pogodbe in da mora zato z imenovanjem počakati.⁵⁸ Pozneje se je zapletlo še okrog kandidatov in tako pridemo do leta 1923, ko sta bila februarja imenovana apostolska administratorja za Bačko in Banat, konec istega leta pa še za Severno Slavonijo in Baranjo ter Prekmurje.

V ta sklop lahko umestimo že obravnavano spomenico prekmurskih Slovencev iz junija 1923, ko so od Rima zahtevali odcepitev 18 župnij od Sombotela in njihovo priključitev lavantinski škofiji. Težko je sklepati, koliko so s tem pisomom doprinesli k dokončni papeževi odločitvi konec istega leta, saj nam za to primanjkuje arhivske dokumentacije.

2.4 Apostolski administrator Andrej Karlin in apostolski nuncij Ermenegildo Pellegrinetti

Glede upravljanja Prekmurja je zelo zanimiva korespondenca med apostolskim administratorjem za Prekmurje Andrejem Karlinom in apostolskim nuncijem v Jugoslaviji Ermenegildom Pellegrinettijem. Na podlagi dokumentacije lahko sklepamo, da je šlo za pristrčen odnos in medsebojno spoštovanje.

Največkrat je Karlin nunciju pisal v italijanščini, nekajkrat pa v latinščini in tudi v slovenščini. Tako mu je v oktobru 1923 želel pokazati, da se prekmurščina ne razlikuje dosti od slovenskega jezika in mu je ob »Slovincu«⁵⁹ poslal tudi prekmurske »Novine«. Nuncij je imel v odgovoru zelo zanimiv komentar: »Zahvaljujem se za poslane »Novine«, ki mi v znatni meri posredujejo idejo o narečju te pokrajine. Opažam sledi nemškega in madžarskega vpliva in nekatere oblike, ki me spominjajo na slovaška narečja.«⁶⁰ Nuncij Pellegrinetti je bil tesno

⁵⁵ Prav tam, str. 97.

⁵⁶ Žutić, *Kraljevina Jugoslavija*, str. 69–70.

⁵⁷ Bakotić Gasparriju, Rim, 4. maj 1921, št. 316, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1471, Fasc. 598, f. 27rv.

⁵⁸ Gasparri Bakotiću, Vatikan, 11. maj 1921, št. 20737 (osnutek), prav tam, ff. 28r–29r.

⁵⁹ Karlin Pellegrinettiju, Maribor, 27. oktober 1923, št. 1857 (nunciatura), v: AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 16, f. 82v.

⁶⁰ »Ringrazio per la spedizione delle »Novine«⁶⁰ notevoli per l'idea che mi danno del dialetto della regione. Si scorgono traccie d'influsso germanico e magiaro e qualche forma che mi richiama i dialetti slovacchi« (Pellegrinetti Karlinu, Beograd, 30. oktober 1923, št.

povezan s slovanskimi jeziki, saj je bil že med prvo svetovno vojno v stiku s slovenskimi begunci v mestu Lucca,⁶¹ od leta 1918 do 1922 pa je kot uslužbenec vatikanske diplomacije, najprej kot sodelavec, pozneje pa kot avditor in odpravnik poslov, deloval na Poljskem. Njegovo poznavanje slovanskih jezikov je bilo eden od razlogov, da ga je papež Pij XI. imenoval za apostolskega nuncija v Jugoslaviji. Kakorkoli že, ob Karlinovem poročanju nunciju se zazna njegova želja po transparentnosti, pa tudi zaupanje, ki ga je imel do papeževega odposlanca. Ko je Prekmurje prešlo pod njegovo upravo, je Karlin sproti obveščal nuncija o dogodkih in njegovih načrtih. Tako je junija 1924 apostolski administrator navdušeno poročal nunciju, da je v Mežiški dolini in Prekmurju izvedel kano nično vizitacijo in da je pri Prekmurcih videl in občutil globoko vernost, ki ji ni para nikjer drugje v Jugoslaviji: »*To ljudstvo (v Prekmurju) je najbolj pobožno med vsemi Slovenci in ima globoko vero, tako da med ljudmi nisem nikoli našel toliko pobožnosti, toliko ljudskih molitev, toliko pogumne drže v njihovih cerkvah. Samo pri Poljaki sem slišal o podobnih znamenjih globoke pobožnosti*«. ⁶² Nuncij je v svojih odgovoril kazal veselje nad tovrstnimi informacijami, škofa pa vedno spodbujal k temu, da bi deloval kot pravi pastir, katerega glavna naloga naj vedno ostane duhovni blagor zaupanega mu ljudstva in ne nacionalno ali politično udejstvovanje. ⁶³ Nuncij se je namreč dobro zavedal, da je Prekmurje občutljivo področje, kjer je pogosto prihajalo do napetosti med slovenskimi in madžarskimi prebivalci, predvsem med samimi duhovniki.

Izkazano zaupanje nuncija Pellegrinettija do apostolskega administratorja Karlina je posebej zapaziti ravno v občutljivem vprašanju odnosov med slovenskimi in madžarskimi interesi. Nuncij je pogosto branil Karlina pred obtožbami sombotelskega škofa Jánosa Mikeša in nekaterih duhovnikov, ki so zastopali madžarske poglede. Poglejmo si nekaj primerov.

Še pred formiranjem apostolske administrature je oktobra 1923 Karlin v slovenskem jeziku nunciju poslal zelo osebno pismo, kjer se dotika madžarsko mislečih duhovnikov. Razkril je svoje pogovore z duhovnikom in poslancem v beograjski skupščini Jožefom Kleklom st.: »*Ob tej priliki sem prašal tudi g. župnika [Klekla], kako bode z madjarsko mislečimi duhovniki, kadar se bo treba odločiti: ali bodo ostali ali se bodo izselili v somboteljsko škofijo. On mi je odgovoril: Vsi bodo ostali. Prašam nadalje: Ali tudi tisti, ki so doslej z Ogrsko državo*

1858 [osnutek], prav tam, f. 83rv).

⁶¹ *I diari del cardinale Ermenegildo Pellegrinetti 1916-1922* (ur. T. Natalini), Collectanea Archivi vaticani 35, Città del Vaticano 1994, str. 4, 74.

⁶² »... questa gente è la più pia fra tutti gli Sloveni ed ha una fede profonda così che non ho trovato mai fra la gente tanta pietà, tanta devozione, tanto strenuo comportamento nelle loro chiese. Solamente dalla gente polacca ho sentito che abbia tali segni di profonda devozione« (Karlin Pellegrinettiju, Maribor, 21. junij 1924, št. 3155 [nunciatura], v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 142rv).

⁶³ Pellegrinetti Karlino, Beograd, 30. oktober 1923, št. 1858 (osnutek), prav tam, f. 83rv.

simpatizirali? Odgovori: Tudi, jaz jih poznam vse, a vem, da nihče ne pojde. Zakaj tudi? Saj jim je tu v Prekmurju bolje.«⁶⁴

Da stvari le niso potekale tako gladko, kot je predvideval Klekl st., je Karlin spoznal zelo kmalu. Že poleti leta 1924, torej le pol leta po prevzemu apostolske administrature za Prekmurje, je v Vatikan, natančneje na Koncilsko kongregacijo, prispela pritožba s strani sombotelskega škofa Mikesa na račun apostolskega administratorja Karlina. Nuncij Pellegrinetti je bil s strani prefekta omenjene Kongregacije Donata Raffaella Sbarrettija naprošen, naj Karlina prijazno spomni na navodila, ki jih je dobil ob nastopu službe.⁶⁵ V tem pismu ni bilo navedenih konkretnih obtožb, zato je tudi nuncij lahko Karlina le na splošno obvestil o pritožbah in mu položil na srce, naj nadaljuje svoje delo »pomiritve duhov«. ⁶⁶ Tudi Karlin se je čudil neimenovanim obtožbam, saj pri sebi ni našel »kamna spotike« (»lapidem offensionis«). Zaprošil je nuncija, naj mu natančno pove, pri čem naj bi se prekršil, s svoje strani pa je obljubil pozornost in previdnost pri soočanju z zelo občutljivimi temami, ki so vezane na odnose med Slovenci in Madžari.⁶⁷

Bolj razvidno je nuncij Pellegrinetti v Karlinov bran stopil leta 1926, ko je moral o njegovem delovanju podati mnenje Koncistorialni kongregaciji.⁶⁸ V konkretnem primeru je šlo za odločitev beltinskega kaplana Jurija Winterja, da se prestavi pod jurisdikcijo sombotelskega škofa. Kot je razvidno iz Pellegrinettijevega pisma, omenjeni duhovnik pri tej odločitvi ni pridobil dovoljenja apostolskega administratorja, ampak le »blagoslov« sombotelskega škofa. Pri oceni Pellegrinetti ni skoparil s kritičnimi opazkami glede Mikesovega postopanja, saj le-ta ne bi smel na področje svoje jurisdikcije sprejemati duhovnikov iz apostolske administrature, če ti niso prej pridobili dovoljenja apostolskega administratorja. Nuncij je nadrejene v Vatikanu opozoril na Mikesovo prepričanje, ki ga je širil med »svojimi« prekmurskimi duhovniki, namreč da sedanje stanje ne more več dolgo trajati ter da se bo krona sv. Štefana kmalu zopet razprostirala tudi na prekmursko ozemlje.⁶⁹ V duhu te prerokbe naj bi sombotelski škof madžarskim oz. madžarsko mislečim duhovnikom predlagal, naj se sicer pokoravajo ordinariju iz Mariboru, a naj ne gojijo skupnega prijateljstva in dela s slovenskimi duhovniki.⁷⁰ Nuncij je bil ob Winterjevem primeru mnenja, da je bolje, da ostane na Madžarskem, kot pa da se ga na silo vrne v Prekmurje, hkrati pa izrazil prepričanje, da je treba Mikesa opozoriti na nujnost dovoljenja,

⁶⁴ Karlin Pellegrinettiju, Maribor, 27. oktober 1923, št. 1857 (nunciatura), prav tam, f. 82r.

⁶⁵ Sbarretti Pellegrinettiju, Vatikan, 4. avgust 1924, št. 2378/24, prav tam, f. 174r.

⁶⁶ Pellegrinetti Karlinu, Beograd, 26. avgust 1924, št. 3421 (osnutek), prav tam, f. 178r.

⁶⁷ Karlin Pellegrinettiju, Maribor, 2. september 1924, št. 3465 (nunziatura), prav tam, f. 194rv.

⁶⁸ De Lai Pellegrinettiju, Vatikan, 21. april 1926, št. 299/26, prav tam, f. 273r.

⁶⁹ Pellegrinetti De Laiu, Beograd, 4. maj 1926, št. 6020 (osnutek), prav tam, ff. 278r–279v.

⁷⁰ Pellegrinetti Gasparriju, Beograd, 13. maj 1928, št. 8120, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Pio XI, Jugoslavia, Pos. 4 P.O., Fasc. 5, f. 37r.

ki ga mora v podobnih primerih dati apostolski administrator. Vse povedano je podkrepil z izjavo o osnutku konkordata med Svetim sedežem in Kraljevino Jugoslavijo, ki je za Prekmurje predvideval definitivno priključitev lavantinski škofiji.⁷¹

Ob nestrinjanju z držo sombotelskega škofa je nuncij Pellegrinetti obenem izrazil svoje pozitivno mnenje o delovanju Karlina: »*Ni mi znano, da bi msgr. mariborski škof pomešal nacionalizem s svojo pastoralno skrbjo*«. ⁷²

V Apostolskem vatikanskem arhivu smo naleteli še na nekaj podobnih primerov, ko so določeni duhovniki izrazili željo, da bi prešli pod jurisdikcijo sombotelskega škofa, npr. Jožef Tivadar⁷³ in Jožef Hauko.⁷⁴ Predvsem za primer Hauka je na razpolago kar nekaj vatikanskih dokumentov. Bil je kaplan v Dolnji Lendavi, od leta 1927 pa je kandidiral za več župnij na mesto župnika: Gornji Petrovci in Turnišče. Ker je bil obakrat zavržen, je iz protesta želel preiti pod jurisdikcijo sombotelskega škofa.⁷⁵ Ker mu apostolski administrator tega ni dovolil,⁷⁶ se je Hauko obrnil tudi na Koncistorialno kongregacijo⁷⁷ in na nuncija Pellegrinettija.⁷⁸ Kot razlog je navedel zapostavljenost, ki jo je doživel ob kandidaturah na mesto župnika. Prednost pred njim naj bi dobili duhovniki lavantinske škofije in ne »avtohtoni« duhovniki. Kot izvemo iz Jeričevih spominov, Hauko tega dovoljenja ni dobil, je pa pozneje končno lahko postal župnik, in sicer v Bogojini.⁷⁹

Kljub močnim kritikam, ki so jih nekateri omenjeni duhovniki in tudi škof Mikes izrazili na račun apostolskega administratorja Karlina zaradi njegovega domnevnega zapostavljanja madžarskih duhovnikov oz. tistih, ki so zastopali madžarska stališča, pa je nuncij Pellegrinetti Karlina tudi še leta pozneje označil kot ljubeznivega, dostopnega in spravljivega, čeprav je obenem dodal, da med duhovniki lastne škofije ne uživa tolikšnega ugleda kot ljubljanski škof Jeglič, ter da ga nekateri označujejo kot povprečnega človeka brez duha pobude.⁸⁰

2.5 Reševanje zapornika duhovnika Jožefa Klekla ml.

Vsekakor lahko za eno od najzanimivejših tem, ki izhajajo iz vatikanske dokumentacije o Prekmurju, štejemo prizadevanje vrha Katoliške cerkve za

⁷¹ Pellegrinetti De Laiu, Beograd, 4. maj 1926, št. 6020 (osnutek), v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 279r.

⁷² »*Non mi consta che Mons. Vescovo di Maribor abbia mescolato il nazionalismo colla sua cura pastorale*« (prav tam, f. 278v).

⁷³ Dokumenti o Jožefu Tivadarju, januar–februar 1931, prav tam, ff. 495–501.

⁷⁴ Dokumenti o Jožefu Hauku, marec–maj 1928, september–oktober 1929, prav tam, ff. 368–371, 433–442.

⁷⁵ Hauko Karlinu, Dolnja Lendava, 28. marec 1928, brez št., prav tam, f. 369.

⁷⁶ Karlin Hauku, Maribor, 12. april 1928, št. 640, prav tam, f. 370.

⁷⁷ Hauko Koncistorialni kongregaciji, Dolnja Lendava, 20. maj 1928, brez št., prav tam, f. 371.

⁷⁸ Hauko Pellegrinettiju, Dolnja Lendava, 20. maj 1928, št. 8207 (nunciatura), prav tam, f. 368.

⁷⁹ Prim. Jerič, *Moji spomini*, str. 144.

⁸⁰ Pellegrinetti Gaspariju, Beograd, 13. maj 1928, št. 8120, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Pio XI, Jugoslavia, Pos. 4 P.O., Fasc. 5, ff. 37v–38r.

izpustitev iz zapore duhovnika Jožefa Klekla ml., župnika iz Velikih Dolencev, malega bratranca bolj znanega duhovnika in politika Jožefa Klekla st. O njegovem prestajanju zaporne kazni govorijo že nekateri drugi viri, ki jih je podrobno analiziral škof Jožef Smej ob izidu zbornika o Jožefu Kleklu ml. leta 2012.⁸¹ Kako je prišlo do zaporne kazni? Župnik iz Velikih Dolencev je v začetku marca 1920 zaradi dušnopastirske službe prestopil demarkacijsko črto med Kraljevino SHS in Madžarsko in se odpravil proti Monoštru. Smo še v času pred Trianonsko mirovno pogodbo, ki je nekaj mesecev pozneje določila mejo med obema državama. Ob prehodu demarkacijske črte so ga madžarske oblasti prijele in odpeljale v zapor v Sombotelu. Razlog za njegovo aretacijo naj bi bilo njegovo aktivno delovanje za priključitev celotne Slovenske krajine, torej poleg Prekmurja tudi Porabja, h Kraljevini SHS. V prelomnih letih 1918 in 1919 je bil Klekl ml. tudi urednik *Novin*, ki so bile v tistih časih »javni glasnik slovenstva in Jugoslavije«.⁸² Madžari so ga aretirali pod pretvezo vohunjenja v korist Jugoslavije, sodile pa so mu tako vojaške kot civilne oblasti. Zaporno kazen je prestajal dobrih 15 mesecev, vse do sredine junija 1921, in sicer v treh različnih krajih: najprej v Sombotelu, potem v Budimpešti, na koncu pa še v Zalaegerszegu. Nekateri posamezniki med duhovniki in laiki so se zavzemali za njegovo prostost, beograjski vladi pa je slovensko časopisje očitalo nedejavnost.⁸³ Kljub temu škof Smej v svojem prispevku zaključuje, da ima največje zasluge za konec prestajanja zaporne kazni vlada Nikole Pašića, medtem ko naj bi bilo vse prizadevanje cerkvene strani v tem oziru zaman.⁸⁴

Do sedaj ni bilo nič znanega glede vloge Svetega sedeža pri omenjenem občutljivem vprašanju, zato je bilo toliko bolj prijetno presenečenje, ko smo v Apostolskem vatikanskem arhivu naleteli na nekaj dokumentov o tej temi. Prvi izmed njih je originalno pismo duhovnika in državnika dr. Antona Korošca, ki ga je v latinščini dne 16. februarja 1921 naslovil na apostolskega nuncija v Beogradu Francesca Cherubinija. V njem prvak SLS v imenu Jugoslovanskega kluba prosi papeževega odposlanca, naj posreduje nadrejenim prošnjo za izpustitev duhovnika Jožefa Klekla ml. V pismu Korošec razlaga, kako se Klekl že skoraj eno leto nahaja v zaporu in predstavi ves potek dogodkov, od aretacije naprej. Omenja še obtožbe madžarskih oblasti o njegovem domnevnem vohunjenju ter

⁸¹ Jožef Smej, Jožef Klekl ml. (1879–1936) zaradi obrambe slovenstva ujet in vržen v zapor, v: *Jožef Klekl ml.: zbornik*, Dolenci 2012, str. 57–63.

⁸² Mateja Žižek, Kulturno, izobraževalno, gospodarsko in socialno stanje v Prekmurju od sredine 19. do začetka 20. stoletja, v: *Jožef Klekl ml.: zbornik*, str. 27.

⁸³ Stanislav Zver, Popis in potek življenja Jožefa Klekla ml. (1879–1936), v: *Jožef Klekl ml.: zbornik* (ur. Franc Kuzmič), Dolenci 2012, str. 38–39.

⁸⁴ Smej, Jožef Klekl ml. (1879–1936), v: *Jožef Klekl ml.: zbornik*, str. 63.

močno zagovarja njegovo nedolžnost.⁸⁵ Nuncij Cherubini je prošnjo vzel resno in vatikanskemu državnemu tajniku Gasparriju posebej predstavil ta »usmiljenja vreden primer« in ga priporočil v papeževo posredovanje.⁸⁶ Stvari je dejansko v roke vzel sam Gasparri in primer predstavil madžarskemu izrednemu odposlancu in pooblaščenemu ministru pri Svetem sedežu Józsefu Somssichu in za »pobožnega in zelo preprostega« duhovnika prosil ministrovega posredovanja pri vladi v Budimpešti.⁸⁷ V ta namen je bilo Somssichu izročeno – s prošnjo poznejše vrnitve – tudi Koroščevo pismo.⁸⁸ V svojem odgovoru z dne 6. aprila 1921 je madžarski minister pri Sv. sedežu zagotovil, da je primer posredoval svoji vladi v Budimpešti ter da bo v najkrajšem možnem času obvestil o ukrepih, ki jih bo za zaprtega duhovnika Klekla vlada tudi sprejela.⁸⁹ Pri omenjeni korespondenci sledi nekaj mesecev zatišja, vse do 23. julija istega leta, to je približno dober mesec po izpustitvi Klekla iz zapor. Ta dan je madžarski minister Somssich državnega tajnika Gasparrija kratko obvestil o Kleklovi izpustitvi na svobodo,⁹⁰ slednji pa je v odgovoru izrazil veselje ob tem dogodku in se ministru zahvalil za njegovo delo.⁹¹

Iz razpoložljive dokumentacije je težko oceniti, v kolikšni meri je posredovanje Svetega sedeža tudi dejansko prispevalo h končanju prestajanja zaporne kazni Jožefa Klekla ml., v vsakem primeru pa je pri tem razvidna velika zavzetost vatikanske diplomacije, tako nuncija Cherubinija kot državnega tajnika Gasparrija. Da vatikansko delovanje v prid župnika iz Velikih Dolencev ni bilo nekaj obrobnega, kaže tudi posredovanje ministra Somssicha pri vladi v Budimpešti. Če ne neposredno, pa je Vatikan morda vsaj posredno prispeval k temu, da se je Jožef Klekl ml. junija 1921 lahko vrnil iz zapor. domov.

ZAKLJUČEK

V prispevku prihajajo do izraza prelomni zgodovinski dogodki v Prekmurju in širši okolici po koncu prve svetovne vojne. Po letu 1918 je nastal nov svet in tako država kot Cerkev sta se morali soočiti s težkimi vprašanji glede novih državnih in cerkvenih meja in iskanja praktičnih rešitev. Nekateri posamezniki, npr. madžarski škofje, so s težavo sprejeli novo situacijo in so stremeli k temu, da se škofijske meje ohranijo nedotaknjene tudi po spremembah državnih meja. Ne preseneča, da so bili ravno oni prvi, ki so takoj po koncu velike

⁸⁵ Korošec Cherubiniju, Beograd, 16. februar 1921, št. 97/21 (nunciatura), v: AAV, *Segreteria di Stato (Segr. Stato)*, leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4, f. 230.

⁸⁶ Cherubini Gasparriju, Beograd, 17. februar 1921, št. 97/21, prav tam, f. 236r.

⁸⁷ Gasparri Somssichu, Vatikan, 30. marec 1921, št. 19118 (osnutek), prav tam, f. 232.

⁸⁸ Zapis državnega tajništva, Vatikan, 4. april 1921, št. 19265 (osnutek), prav tam, f. 237.

⁸⁹ Somssich Gasparriju, Rim, 6. april 1921, št. 152/1921, prav tam, f. 234rv.

⁹⁰ Somssich Gasparriju, Rim, 23. julij 1921, št. 284/1921, prav tam, f. 238.

⁹¹ Gasparri Somssichu, Vatikan, 1. avgust 1921, št. 23915 (osnutek), prav tam, f. 241r.

vojne povzdignili glas in s številnimi pismi in spomenicami prosili papeža, da jim prisluhne in zanje posreduje pri antantnih silah na pariški mirovni konferenci. Tudi s strani prekmurskih Slovencev je bilo na Sveti sedež naslovljenih nekaj prošenj in spomenic, a z manjšim zamikom in obsegom. Posebej je bilo živahno leta 1923, ko je bila za Prekmurje ustanovljena apostolska administratura.

Iz razpoložljive dokumentacije vatikanskih arhivov je razvidno, da je bil Sveti sedež odlično obveščen o dogajanju v novonastalem jugoslovanskem kraljestvu in tudi bolj konkretno v Prekmurju, najprej po zaslugi odličnega poznavalca razmer v osebi apostolskega odposlanca Pierra Bastiena, in pozneje apostolskega nuncija Ermenegilda Pellegrinettija, ki je malodane dnevno obveščal vatikansko Državno tajništvo o dogajanju v Jugoslaviji. Tudi pogosti obiski jugoslovanskih škofov pri papežu v prvih letih po vojni so prispevali k celovitejšemu pogledu na situacijo s strani Vatikana. Pri tem je imel odločilno vlogo ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, ki je podobno kot nuncij v svojih pismih pogosto predstavljal versko in politično življenje v Jugoslaviji.

Izzivi za vatikansko diplomacijo so bili po prvi svetovni vojni izredno veliki. Zaradi novih državnih meja je bilo potrebno prilagoditi in na novo določiti cerkvene meje, ob tem pa prisluhniti vsem stranem. Večkrat se je Sveti sedež znašel sredi med sprtimi stranmi in sledil svoji drži nepristranskosti, ki ga je odlikovala že med veliko vojno. Ta drža je vodila k previdnosti, zato so nekatere odločitve s strani Vatikana sad večletnega razmišljanja in delovanja. Tega vedno niso vsi razumeli in so si želeli hitrejšega ukrepanja vatikanske diplomacije.

Kot smo že omenili, bi bilo za popolnejše poznavanje dogajanja v Prekmurju za prva leta po vojni potrebno obiskati še druge vatikanske arhive, predvsem arhiv Koncistorialne kongregacije. Tam bi morda našli še na druge dokumente, ki bi pričali o drami in upanju prebivalcev Prekmurja, ki so svoje upe polagali ne samo v svoje duhovnike in politike, ampak tudi v Sveti sedež, da bi jim prisluhnil v prelomnih trenutkih njihove zgodovine. Na podlagi do sedaj raziskane dokumentacije lahko z gotovostjo zaključimo, da so za njihove stiske v Vatikanu imeli posluh.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Archivio Apostolico Vaticano (AAV) – Città del Vaticano

Archivio della Nunziatura Apostolica in Jugoslavia (Arch. Nunz. Jugoslavia): škatle 1, 3, 8, 16.

Archivio della Prefettura, Dnevnik kard. Pellegrinettija, zvezek 9.

Segreteria di Stato (Segr. Stato), leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4.

Archivio storico della Segreteria di Stato - Sezione per i Rapporti con gli Stati (ASRS) – Città del Vaticano

fondo *Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari* (AA.EE.SS.):

Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1340, Fasc. 531–534

- Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1386, Fasc. 552
 Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1416, Fasc. 569
 Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1448, Fasc. 582–584
 Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1466, Fasc. 594
 Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1471, Fasc. 597–598
 Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1490, Fasc. 616
 Pio XI, Jugoslavia, Pos. 4 P.O., Fasc. 5
 Pio XI, Jugoslavia, Pos. 9 P.O., Fasc. 12

Neobjavljeni viri

- Ropoša, Urška, *Duhovnik Ivan Jerič in njegova vloga pri priključitvi Prekmurja k Sloveniji*, skupno diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta: Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Maribor-Ljubljana 2013.
 Tomas, Domagoj, *Apostolska administratura za Sjevnu Slavoniju i Baranju u kontekstu crkveno-državnih odnosa*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb 2016.

Literatura

- Blasina, Paolo, Santa Sede e Regno dei serbi, croati e sloveni. Dalla missione di Dom Pierre Bastien al riconoscimento ufficiale (1918–1919), v: *Studi storici* 35 (1994), št. 3, str. 773–809.
I diari del cardinale Ermenegildo Pellegrinetti 1916–1922 (ur. Terzo Natalini), Collectanea Archivi vaticani 35, Archivio Vaticano, Città del Vaticano 1994.
 Jegličev dnevnik, Znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar), Celjska Mohorjeva družba, Celje-Ljubljana 2015.
 Jerič, Ivan, *Moji spomini*, Zavod sv. Miklavža, Murska Sobota 2000.
 Kralj, Franc, Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik et al.), Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti v Ljubljani, Celje 1991, str. 189.
 Lažeta, Andrej, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci. Kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, samozaložba, Murska Sobota 2019.
 Smej, Jožef, Jožef Klekl ml. (1879–1936) zaradi obrambe slovenstva ujet in vržen v zapor, v: *Jožef Klekl ml.: zbornik* (ur. Franc Kuzmič), Župnija Dolenci, Dolenci 2012, str. 57–63.
 Valente, Massimiliano, *Diplomazia pontificia e Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (1918–1929)*, Filozofski fakultet – Odsjek za povijest, Split 2012.
 Zver, Stanislav, Popis in potek življenja Jožefa Klekla ml. (1879–1936), v: *Jožef Klekl ml.: zbornik* (ur. Franc Kuzmič), Župnija Dolenci, Dolenci 2012, str. 32–40.
 Žižek, Mateja, Kulturno, izobraževalno, gospodarsko in socialno stanje v Prekmurju od sredine 19. do začetka 20. stoletja, v: *Jožef Klekl ml.: zbornik* (ur. Franc Kuzmič), Župnija Dolenci, Dolenci 2012, str. 25–31.
 Žutić, Nikola, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan. Odnos jugoslovenske države i Rimske Crkve: 1918–1935*, Maštel Commerce – Arhiv Jugoslavije, Beograd 1994.

Spletni viri

- Vidovdanski ustav (1921): [http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20\(1921\).pdf](http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20(1921).pdf) (pridobljeno: 6. 3. 2020).

PRILOGE

Dokument št. 1: Pismo škofov Bauerja in Akšamovića papežu Benediktu XV., Zagreb, 28. marec 1921, št. 19626 (Državno tajništvo) – v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1490, Fasc. 616, f. 57^{rv} (tukaj f. 57^r):

Škofa Bauer in Akšamović na papeža Benedikta XV. naslavljata kratko pismo, v katerem prosita za imenovanje apostolskih administratorjev za tiste dele madžarskih škofij (Csanad, Kalocsa, Pécs in Sombotel), ki so civilnopravno prešli pod Kraljevino SHS.

Conditio in qua Ecclesia catholica in illis regionibus versatur, quae a Statu Serborum Chroatorum et Slovenorum sint occupatae iam a tribus annis valde tristis evadit. Libera communicatio parochorum et fidelium cum suis respectivis Ordinariis est impedita [...]. Ut haec conditio Ecclesiae in his regionibus [...] in melius vertatur:

Ut pro illis partibus dioecesium: Csanadensis [...], Coloczensis, Quinqueelesiensis et Szombathelyensis, [...] quae autem partes sub occupatione miliari Status Serborum chroatorum et Slovenorum inveniuntur, unus vel plures constituentur administratores apostolici per rescriptum S. Congregationis Concistorialis; administratores Apostolici designentur iuxta possibilitatem de clero saeculari earundem regionum.

Dokument št. 2: Odgovor državnega tajnika Gasparrija škofu Bauerju, Vatikan, 17. april 1921, št. 19626 – v: ASV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 1, ff. 267^r–268^r (tukaj f. 267^r):

Državni tajnik kard. Gasparri odgovarja nadškofu Bauerju glede določanja škofijskih mej in imenovanja apostolskih administratorjev. Predlaga, da o tem jugoslovanski škofje spregovorijo na bližajočem se zasedanju škofovske konference, njihove predloge pa bo pozneje obravnaval Sveti sedež. Preden se določijo nove škofijske meje, se lahko imenujejo apostolski administratorji za nekatera področja.

Quae ab Amplitudine Tua et a conlegis Tuis Episcopis, qui nuper Tecum Romam venerunt, Beatissimo Patri propositae sunt quaestiones, eae maturo examini subiectae fuerunt. Nunc vero mentem Apostolicae Sedis super iisdem Tibi aperiendam curo.

Quod ad circumscriptionem dioecesium pertinet, Sancta Sedes opportunum esse existimat ut de ea Episcopi istius Regni, in conventu proxime habendo, agant, ac postea propriam ipsorum sententiam eidem Sanctae Sedi patefaciant.

Postquam vero Sancta Sedes sententiam hanc examinaverit, poterunt Episcopi eam cum Gubernio isto communicare.

Antequam autem ad novam dioecesium circumscriptionem deveniatur, constitui poterunt Administratores Apostolici in regionibus isti Regno vel alii Statui attributis, quarum Ordinarii extra fines eiusdem Regni vel Status resident.

Dokument št. 3: Spomenica prekmurskih katoličanov, ki je bila na beograjski nunciatuuri prejeta 21. junija 1923, št. 1515 – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 3, ff. 78–80:

Prekmurski katoličani prosijo, da se njihovih 18 župnij takoj odcepi od sombotelske škofije in pridruži mariborski. Navedeni so številni razlogi za to: nove državne meje, madžarski nacionalizem, pomanjkanje domače duhovščine, materialno obubožanje župnij zaradi valutne razlike in neaktivnosti bivšega madžarskega verskega fonda, odsotnost župnijskih vizitacij, birm, misijonov ...

Rimokatoliške župnije: D. Lendava, Dobrovnik, Črenšovci, Beltinci, Turnišče, Bogojina, M. Sobota, Martjanci, Sv. Sebeštjan, Sv. Bedenek, Nedela, Dolenci, Markovci, G. Lendava, Sv. Jurij, Sv. Jelena, Cankova, Tišina, to je 18 župnij z 65.000 verniki, ki so podaniki države SHS. v Sloveniji, u Prekmurju, spadajo poz szombathelysko biskupijo. Ta okolnost, da preko državne meje imajo ti verniki svojega višjega pastirja, silno otežkočuje njihovo dušno preskrbo in zato je neobhodno potrebno, da se imenovane rimokatoliške župnije n u j n o priklapijo sosedni mariborski biskupiji in to iz teh razlogov:

1) Duhovna pastoralija je v navedenih župnijah silno otežkočena in onemogočena vsled političnih vzrokov in vsled neurejenega in nedopustnega prekorakanja državnih mej. Ta okolnost ne dovoljava obiska lastne cerkve vernikom našega državljanstva na Madjarskem in ne dopušča izvrševanje prepotrebne cerkvene vizitacije, birmovanja itd. (od leta 1912 niso tu verniki birmani) od strane biskupa; duhovnikom teh župnij se ne morejo redno dostavljati škofovske okrožnice in odredbe in te zadnje v kolikor so politično-cerkvenega značaja, se ne morejo na tem ozemlju izvrševati, ker so, tičeče se politične oblasti druge države, tu nekompetentne. Dva vikariata v M. Soboti in D. Lendavi, katera teh 18 župnij nadzorujeta, ker nimata polnega višjepastirskega pooblastila, ni z enim korakom ne moreta ta nesrečni in za duše toliko škodljivi položaj spremeniti.

2) Duhovniški naraščaj je v teh župnijah popolnoma onemogočen. V semenišču v Szombathelyu je namreč neobhodno potrebna madjarščina, ker so nekateri predmeti teologije in liturgike kakor n.pr. teologija pastoralis, liturgija sv. maše, brevirja itd. v njej poučuje. Dijaki teh župnij, bodoči njihovi semeniščniki pa obiskujejo čisto slovenske gimnazije brez učenja madjarščine. Nadalje se v szombathelyskem semenišču popolnoma prezira slovenščina, ki je

za pastoračijo teh slovenskih far neobhodno potrebna in zato ni naši dijaki, ni oni preko meje ne pridejo v poštrev glede duševne oskrbe teh 65.000 vernikov.

3) Večini izmed 18 cerkva je patron bivši madjarski verski fond. Ker ta kot sredstvo politične vrhovne oblasti tuje države ne sme, [f. 79] ne more in tudi noče proti tem izpolnjevati svoje patronatske dolžnosti – prisiliti se ga k temu pa ne more, ker ne poseduje nobene nepremičnine v Prekmurju – so pod njegovo oskrbo spadajoče župnije izpostavljene največji nevarnosti propada.

4) Te župnije imajo več milionov vrednih ustanov v centralni cerkveni posojilnici v Szombathelyu in to v madjarski slabši valuti. Ta okoliščina je že na mnoge stotisoče oškodovala te ustanove in jih bo še, če se to vprašanje nujno ne reši.

5) Vsled te valutne razlike je jako otežkočeno tudi pobiranje štipendij v teh župnjah, jer jih ordinarijat določuje v madjarski valuti, dočim je v teh župnjah v veljavi dinarska valuta. Potemtakem bi se morale štipendije pobirati po dnevnem kurzu valute, kar je z ene strani nezmiselno in nasprotno cerkvenemu duhu, z druge strani pa nudi priložnost brezvestnim izkoriščevalcem, da po svoje določijo nedopustno višino štipendije.

6) Politični razlogi od strane Madjarske ne dovolijo nekaterim duhovnikom teh župnij, da bi smeli preko meje položiti predpisani župnijski izpit, tu ga pa ne morejo.

7) Nacionalno gibanje Madjarske, katerega žrtev sta postala že dva slovenska duhovnika tega kraja (eden usmrčen, drugi nedolžno zaprt poldrugo leto), in katero vso šolsko mladino napaja s svojim protikrščanskim duhom, bi v slučaju neodcepitve teh župnij njihovo duhovno pastirstvo popolnoma onemogočilo. In to zato, ker bi s tem duhom prepojena duhovščina izzivala največji odpor že pri vernikih samih, da se ni ne govori o državni oblasti, ki bi sub titulo avtoritete njihovo delovanje prepovedala.

8) Proti izraziti Kristusovi in od njegove cerkve same še posebej formulirani zapovedi: "Praedicate evangelium omni creaturae" še se dandanes ne pridiguje vsled razširjenega in od ordinariata samega protežiranega madjarskega nacionalizma 3000 Slovincem v D. Lendavi, 1500 pa v Dobrovniku slovenski. V M. Soboti pa onoisti od cerkve prepovedani nacionalizem ne dovoli ob delavnikih kljub nasprotnim željam štipendije nudečih Slovincem slovenske pesmi pri petih mašah [f. 80] (poje se madjarski) in dela še mnoge druge krivice že 10leta vernikom slovenske narodnosti v celi krajini.

9) Po predpisih C.J.C. se morajo vsaj vsako 10. leto držati misijoni v vsaki župniji in se mora katoliška deca v katoliške šole pošiljati. V dosega tega name na započete akcije v Prekmurju, ne samo, da se ne podpirajo od strani ordinariata nego nasprotno že bojkotirajo. Za to anarhijo je najboljši dokaz to, da naselitev Lazaristov v svrhu obdržavanja misijonov, Salezijancev pa v svrhu odgojitve šolske mladine, bodočega mašniškega naraščaja, ne samo da ne pospešuje, nego

ga celo zabranjuje, ker še dosedaj nije dal dovoljenja za po mursko-sobotiškem vikariatu zaproseno naselitev in za to potrebno nabiranje milodarov.

10) Tem dosedaj navedenim razlogom prihaja še ta, da državo SHS. ljubeče, pobožno katoliško ljudstvo Prekmurja zahteva odcepitev teh 18 župnij od szombathelyske škofije in njihovo priklopitev k mariborski, ker noče še naprej ostati ovca brez pastirja, ker hoče svoje sinove odgojiti sebi za duhovnike in jih noče v smrtnih nevarnostih pošiljati preko meje, ker hoče birmovanje, cerkvene vizitacije, ker hoče sploh popolnega cerkvenega vodstva, ker ima pravico do tega in ker mu je to dolžnost, da reši svoje duše.

Ako verniki 18tih imenovanih župnij izrecno zahtevajo teh odcepitev od szombathelyske škofije in njihovo priklopitev k mariborski, istaknejo obenem tudi to svojo zahtevo, a) da ta njihov teritorij ostane en vikarijat v mariborski škofiji, b) da njegove župnije oskrbujejo domačini duhovniki in to c) v slovenskem dialektu, dokler ljudstvo samo ne bo zahtevalo uvedbe knjižne slovenščine in d) da ostane v rabi dosedanji ritual oziroma da se spoji s mariborskim.

Iz više navedenih 10 razlogov in pod a), b), c), d) danimi pogoji, zahtevajo katoliški verniki Prekmurja, da se takoj odcepijo njihove župnije od szombathelyske biskupije in priklopijo mariborski.

Salus animarum suprema lex Ecclesiae.

Dokument št. 4: Pismo madžarskega izrednega odposlanca in pooblaščenega ministra pri Svetem sedežu Józsefa Somssicha državnemu tajniku Gasparriju, Rim, 27. december 1920, št. 264/1920 – v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1416, Fasc. 569, f. 12^v:

Madžarski diplomat se na Sveti sedež obrača s pritožbo glede ravnanja jugoslovanske vojske na madžarski katoliški šoli v Murski Soboti. Po navedbah sombatskega škofa Mikesa naj bi jugoslovanski vojaki uničevali objekt in tako onemogočili izvajanje pouka. Prosi se za posredovanje Svetega sedeža pri jugoslovanski vladi za ponovno omogočitev pouka ter za odškodnino.

Le Comte Mikes, évêque de Szombathely a fait savoir au Gouvernement royal hongrois, que des soldats jugoslaves campés à Muraszombat, comitat de Vas et chef-lieu de circonscription, ont occupé l'édifice de l'école catholique, y ont cassé les vitres, ont chauffé avec les bancs en occasionnant par ces faits un grand dommage à la paroisse. A la suite de l'occupation du dit édifice il n'était pas possible dans l'année dernière de pourvoir à l'instruction, et cela sera probablement de même impossible dans l'année prochaine.

D'ordre de mon Gouvernement j'ai l'honneur de porter ce qui précède à la connaissance de Votre Eminence en La priant de bien vouloir s'entremettre auprès du Gouvernement jugoslave afin que la dite école soit rendue à sa

dédestination [f. 12v] et qu'une indemnité répondante aux dégats occasionnés par les soldats jugoslaves soit payée à la dite commune.

Dokument št. 5: Pismo predstavnikov katoliške župnije v Murski Soboti nunciju Pellegrinettiju, Murska Sobota, 9. marec 1924, št. 157/1924 – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 152^{rv}:

Verniki župnije v Murski Soboti v pismu predstavijo žalostno stanje njihove farne katoliške osnovne šole. Leta 1919, ko so prešli pod Kraljevino SHS, je nova oblast šolo zaprla, zato od takrat ni bil več možen katoliški pouk in verouk. Župljani zahtevajo, da spet dobijo v lastno oskrbo šolo, ki je obstajala več kot sto let. Nuncija prosijo, da bi v ta namen posredoval pri pristojnih državnih organih.

Presvetli Verni Pastér!

V imenu rimske katoliške fare v Murskoj Soboti, katera obstoji iz 11 občin in ima najmanj 5502 farnikov temeljem slednjega ljudskega štetja iz leta 1921, katera leži v vogelju naše kraljevine SHS o takozvanem Prekmurju, v severno-zahodnem delu naše kraljevine in države p r e d l o ž i m o Vaši Excellenci iz današnje seje farnega odbora ponižno našo n a s t o p n o p r o š n j o: že od nигda, iz starih časov, Bog ve, koliko časa, smo imeli našo cerkveno katoliško osnovno šolo, v kateri se je pouk, poučevanje, šolaranje izvedlo in izvršilo v katoliškem in seveda tudi v državnem smislu. Ravnotako se je to zgodilo tudi v vseh drugih farah to je v katoliških župnijah te naše krajine. Imeli smo jako lepe uspehe in se je vzgojilo ljudstvo visoko v katoliškem smislu. Šola je stala pod ravnanjem katoliške fare in odbora te fare, fara je dobila navodila, primerna k farnim razmeram, od svojega župnika in prevzvišenega škofa. Stroške je nosila deloma fara in deloma država. Leta 1919, ko smo pod premočjo naše nove kraljevine začeli redno pouk in verouk, je pa tukajšnja oblast to šolo zaprla, od nas odvzela, katoliška šola ne fungira, katoliški pouk in verouk in sploh ta šola počiva in je fara šolo še dodanes nazaj ne dobila. To šolo je imela katoliška fara v svoji lastni hiši in je imela vsako leto učence nad 120. Glede zgodovine v prigibu priložimo 2 zapisnika katoliškega odbora in sicer z dne 22. IV. in 9. XII. 1923, izmed katerih je prvi bil odobren od preje obstoječe- [f. 152v] ga škofijskega gen. vikarijata, drugi pa že od prevzvišenega gospoda Knezoškofa v Mariboru.

Katoliška fara hoče kot lastnica v svoji lastni hiši znovič redno in pošteno po katoliški veri gospodariti, zopet nadaljavati katoličanski verouk in pouk, zahteva nazaj v svoje roke in v svojo oskrbo katoliško bivšo šolo, kakor je to opravljala več sto lejt in je nигdar ne pozabila svoj materinski jezik, svojo dolžnost do države in kakor so to že v grobih ležeči naši stari očaki njihali kot dediščino na svoje naslednike.

To je prošnja tukajšnjih faranov. Blagovolite to prošnjo vzeti v svoje roke, naj jo po svojih močeh podperajo, odpošljejo na merodajno mesto in bodejo na tem, da se tej prošnji čimpreje ugotovi.

Prijavimo še ponižno, da smo ravnotako prošnjo tudi predložili našemu Pasterju, prevzvišenemu gospodu Knezoškofu v Mariboru, samo je ta nekaj širšejša, ker smo tam tudi še zaprosili vreditev naših škodninskih zahtevkov.

Omenimo še tudi, da so v tem smislu tudi predložili prošnjo tukaj živeči evangeličanci k ministarstvu za pouk i prosveto, ker tudi isti zahtevajo nazaj v svoje roke svoje verske šole [...]

Dokument št. 6: Pismo prekmurskih duhovnikov Pija XI., izročeno na nunciatu v Beogradu 17. julija 1924, št. 3263 (nunciatura) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 148^{rv}:

Prekmurski duhovniki prosijo papeža Pija XI., da bi s svojo avtoriteto preprečil beograjski vladi, da bi se polastila župnijskih katoliških šol in premoženja, ki je povezano z delovanjem šol. Podpisanih je petnajst župnikov.

Plus quam 70.000 fidelium catholicorum regionis, quae dicitur Prekmurje, quae antea ad Hungariam pertinebat, per pacta autem Parisiensia (Trianon) regno SHS adiudicata est, ad pedes Sanctitatis Vestrae provoluti devotissime petimus, ut dignetur auctoritate sua Apostolica cohibere, quominus scholae nostrae catholicae earumque bona et bona parochiarum nostrarum a gubernio Belgradensi occupentur.

Jam enim nominatum gubernium manus suas extendere conatum est in scholas nostras bonaque earum, quae neque gubernia Hungariae, quamvis saepe ecclesiae catholicae infensa, attingere audebant, sed neque atrocissimi Turcae, qui olim regioni huic dominabantur, destinationi piae subtraxerunt.

Scholas nostras ipsi ereximus et sustentavimus magnis sumptibus, licet gens nostra abundet pauperitate. Modica bona, quae scholae nostrae et parochiae possident, pauca iugera agri, prati vel silvae, pii patroni catholici vel saepe ipsi incolae catholici donavere.

Vere lamentabile est, quod saeculo nostro adeo laudato propter progressum culturae et civilisationis cogimur ad Sanctitatem Vestram confugere, praesidium quaerentes adversus temerarios conatus gubernii, cuius est iura civium suorum sarta tectaue conservare ac vindicare, non autem subvertere.

Spodaj sledijo podpisi in pečati župnikov [f. 148v]: Muraszombat, Tišina, Peretoča, Cankova, Sv. Jurij, Gornja Lendava, Gornji Petrovec, Markovci, Kančovci, Sv. Sebeščan, Turnišče, Črensovci, Dolnja Lendava, Dobrovniki, Beltinci.

Dokument št. 7: Pismo škofa Karlina Pellegrinettiju, Maribor, 27. oktober 1923, št. 1857 (nunciatura) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 82^{rv}:

Karlin v pismu opisuje srečanje z duhovnikom Jožefom Kleklom st., ki predstavlja svoje mnenje glede delovanja madžarskih oz. madžarsko mislečih duhovnikov v napovedani apostolski administraturi za Prekmurje. Škof nunciju pošlje tudi izvod prekmurskega časopisa »Novine«.

Še mi je bil v živem spominu najin zadnji pogovor o Prekmurju, ko sem na kolodvoru naletel na g. poslanca in duhovnika Klekla. On mi je med drugim pripovedoval, da je zadnjič msgr. Jeglič, ko je šel v Rim, nesel seboj prošnjo kakih 80 občin iz Prekmurskega s podpisi in z željo, naj jim sveti Oče čim prej pošlje lavantinskega škofa kot apostolskega administratorja za toliko časa dokler ne bo stvar definitivno uravnana. Ob tej priliki sem prašal tudi g. župnika, kako bode z madžarsko mislečimi duhovniki, kadar se bo treba odločiti: ali bodo ostali ali se bodo izselili v somboteljsko škofijo. On mi je odgovoril: Vsi bodo ostali. Prašam nadalje: Ali tudi tisti, ki so doslej z Ogrsko državo simpatizirali? Odgovori: Tudi, jaz jih poznam vse, a vem, da nihče ne pojde. Zakaj tudi? Saj jim je tu v Prekmurju bolje.

V dolžnost si štejem, da Vaši Prezvzišenosti ta pogovor objavim s priznanjem, da sem bil doslej napačno informiran. Na g. Klekla se pa zanesem. Prvič je dober duhovnik, 2. pa sem prepričan, da bi meni ne bil neresnice [f. 82v] poročal. Zato želim, da služi tudi to poročilo Vaši Prezvzišenosti ad informationem.

Ker sem videl, da se Eksclenca bavite z jugoslovansko filologijo, Vas bo morda interesiralo ako Vam pošljem hkrati eno številko »Novin«, ki izhajajo v Prekmurju in katerim je urednik g. Klekl. Že iz tega lista boste razvideli da ni velike razlike med »Slovincem« in »Novinami«.

Dokument št. 8: Odgovor nuncija Pellegrinettija škofu Karlinu, Beograd, 30. oktober 1923, št. 1858 (osnutek) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 83^{rv}:

Nuncij Pellegrinetti v odgovoru Karlinu napoveduje potrebnost ureditve cerkvene jurisdikcije za Prekmurje in komentira izjavo duhovnika Klekla st., ki jo vzame na znanje. Zahvaljuje se za poslan izvod »Novin« v prekmurščini, v kateri opaza sledi nemškega in madžarskega vpliva ter nekatere oblike, ki ga spominjajo na slovaška narečja.

Ho letto con molto interesse ciò che la Eccellenza Vostra mi riferisce circa la disposizione degli animi nel Prekomurje. Certo il sacerdote Klekl ne può sapere qualche cosa e prendo atto della sua dichiarazione che il popolo del luogo e

soprattutto il clero sembri favorevole all'ordinamento ecclesiastico, già domandato dall'Episcopato e richiesto dalle necessità dei tempi:

Come già per la Vojvodina, rebus sic stantibus, dovrà ugualmente provvedersi a quella parte della diocesi di Szombately, che giace nel territorio politico jugoslavo. Non si tratta di favorire comunque partiti politici o nazionali, ma di provvedere alla salute delle anime e alla retta amministrazione delle chiese.

Ringrazio per la spedizione delle »Novine« notevoli per l'idea che mi danno del dialetto della regione. Si scorgono [f. 83v] tracce d'influsso germanico e magiaro e qualche forma che mi richiama i dialetti slovacchi.

Mi auguro che la sua salute perduri sempre così buona come quando ho avuto il bene di passare qualche giorno insieme con Lei alla Nunziatura [...]

Dokument št. 9: Pismo škofa in apostolskega administratorja Karlina nunciju Pellegrinettiju, Maribor, 21. junij 1924, št. 3155 (nunciatura) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 142^{rv}:

Karlin opisuje prve sadove kanonične vizitacije na Koroškem in v Prekmurju. Kaže posebno navdušenje nad Prekmurjem in tamkajšnjim verskim življenjem, ki je bolj razvito kot drugod v kraljevini in se lahko primerja s poljsko versko tradicijo.

[...] Colgo quest'occasione di scrivere a Vostra Eccellenza due righe, acché sappia che mi trovo nonostante il grande lavoro della visita canonica nel Prekmurje e nella Carinzia – quanto alla salute sempre bene.

Ho visitato finora 31 parrocchie, restano ancora due e poi devo visitare ancora quattro decanati della diocesi di Lavant.

Nell'ultima predica dinanzi ad una gente di almeno 8000 anime ho promesso di voler riferire al Santo Padre »da sem našel med vami toliko znakov žive vere in resničnega spoštovanja služabnikov Kristusovih«. Eccellenza! Io non so, quando avrò l'occasione di parlare con Sua Santità. [f. 142v] Egli è perciò che La prego di riferire in una delle Sue lettere al Santo padre, che questa gente è la più pia fra tutti gli Sloveni ed ha una fede profonda così che non ho trovato mai fra la gente tanta pietà, tanta devozione, tanto strenuo comportamento nelle loro chiese. Solamente dalla gente polacca ho sentito che abbia tali segni di profonda devozione.

Dokument št. 10: Pismo škofa in apostolskega administratorja Karlina nunciju Pellegrinettiju, Maribor, 2. september 1924, št. 3465 (nunciatura) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 194^{rv}:

Škof Karlin odgovarja na »neimenovane« kritike na njegov račun. S svoje strani se ne spomni nobenega krivičnega dejanja, ki bi ga moral obžalovati, hkrati pa

prosi nuncijs, naj ga obvesti ali opozori o konkretnih zadevah, da bo vedel, kako ravnati v prihodnje.

Anzitutto vorrei ringraziare Vostra Eccellenza di cuore per la Sua venerata del 26 agosto 1924 n. 3421 in cui mi avverte che da certi personaggi si agisce contro il mio modo di governare nel territorio affidatomi dalla Santa Sede in amministrazione apostolica.

Eccellenza! Ho pensato e ripensato in quale faccenda avessi potuto sbagliare o offendere certi soggetti di al di là dei nostri confini, ma non riuscì di trovare »lapidem offensionis«.

Un tanto mi sento in dovere di riferire a Vostra Eccellenza con la promessa che cercherò anche nell'avvenire come finora di navigare in quella posizione delicata con tutta l'attenzione e prudenza ad [f. 194v] dextram et sinistram sapendo bene che in altra maniera sarebbe impossibile pacificare la gente che da secoli apparteneva ad una diocesi del regno ungherese. Finora non ho sentito delle accuse da quella parte, piuttosto le aspettavo da parte degli Slavi nazionalissimi, ma finora niente.

Egli è per ciò che pregherei Vostra Eccellenza di comunicarmi, se possibile, le questioni speciali di cui si tratterebbe in caso. Forse ce ne sono delle cose a cui finora forse neppure pensavo.

Rinnovando poi i miei intimi ringraziamenti per la premura con cui Vostra Eccellenza accompagna le mie cure nel nuovo terreno dell'attività apostolica, mi raccomando di nuovo al Suo pio Memento raffermandomi come sempre [...]

Dokument št. 11: Poročilo nuncijs Pellegrinettijs prefektu Konzistorijalne kongregacije De Laiu, Beograd, 4. maj 1926, št. 6020 (osnutek) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, ff. 278^r–279^v:

Nuncij Pellegrinetti v poročilu predstavi primer duhovnika Jurija Winterja, ki želi iz apostolske administrature za Prekmurje preiti pod jurisdikcijo sombotelskega škofa Mikesa. Nuncij ob tem opozori na napačno ravnanje slednjega, ki je sprejel duhovnika, ne da bi prej pridobil dovoljenje apostolskega administratorja. Obenem nuncij oriše širšo cerkvenopolitično situacijo Prekmurja.

Ho ricevuto la ven. Lettera del 21 aprile ultimo scorso, n. 299 circa il ricorso di Mons. Vescovo di Maribor, che restituisco.

La condizione dell'Amministrazione Apostolica della regione chiamata dagli Slavi »Prekomurje« ossia »Ultra Mura« giacché si tratta di un territorio posto sulla riva sinistra della Mura, affluente della Drava, non è delle più facili. Tale zona era prima compresa nel regno d'Ungheria e nella diocesi di Szombately. Oggi, cambiate le condizioni politiche e divenuto praticamente impossibile

all'Ordinario di Szombately di governare i fedeli oltre la frontiera, il „Prekomurje“ è stato posto sotto l'Amministrazione del Vescovo viciniore, ossia di Mons. Karlin, sloveno di lingua e di sentimenti.

La maggioranza della popolazione sita nell'Amministrazione parla un dialetto slavo; vi sono però numerosi gli Ungheresi e soprattutto in gran parte di lingua ungherese è il clero locale, istruito e formato a suo tempo nei seminari d'Ungheria, dove lo slavo era assolutamente escluso come lingua d'insegnamento.

Per costoro l'aggregazione alla Jugoslavia prima, poi il distacco dalla giurisdizione del Vescovo rimasto oltre il confine è stato un colpo doloroso, dal quale ancora non si [f. 278v] sono, pare, interamente riavuti. In generale gli Ungheresi sono convinti che lo stato attuale di cose non può durare a lungo e che la corona di S. Stefano dovrà di nuovo estendere il suo dominio a tutto l'antico territorio.

Data una tale mentalità (che certo non potrà cambiarsi se non per un lungo perdurare della presente condizione e col sopravvenire delle nuove generazioni) si comprende il malessere che alcuni sacerdoti sentono per la necessità di dipendere da un Ordinariato slavo, il quale ai loro occhi deve necessariamente apparire come qualche cosa di straniero, la cui influenza non può non nuocere al rigoglio del sentimento nazionale ungherese.

Non mi consta che Mons. Vescovo di Maribor abbia mescolato il nazionalismo colla sua cura pastorale. Solo qualche indiretta, ma non documentata, lagnanza mi è giunta in tal senso; ad ogni modo non ho mancato di raccomandarli non solo moderazione ma anche spirito largo [...].

So però che durante la sua visita pastorale gli vi è stato accolto con grandi feste dai fedeli ed egli dandomene a voce relazione mi dichiarava che i cattolici del „Prekomurje“ sono i migliori di quanti ha incontrato fin qui.

Ciò premesso ed anche supposto che parecchi inconvenienti derivino più da inconsapevoli antipatie di razza che da proconcetto malvolere, mi sembra [f. 279r] che il Vescovo di Szombately in questo caso non abbia agito correttamente.

È ben vero che fin qui il „Prekomurje“ non è ancora canonicamente dismembrato, ma intanto la giurisdizione dell'Ordinario ungherese è sospesa e la cura delle anime appartiene in esso esclusivamente al Vescovo di Maribor come Amministratore Apostolico. Da ciò consegue, mi pare, che il clero in cura d'anime sul luogo non possa lasciare il suo posto senza scienza e consenso dell'Amministratore Apostolico e che il Vescovo di Szombately non debba accogliere i sacerdoti provenienti dal Prekomurje, senza essersi preventivamente informato se essi siano in regola coll'Amministratore. Altrimenti la cura delle anime diventa incerta e le relazioni tra i Vescovi si fanno acris.

Nel caso penso che oramai sia meglio lasciare il sacerdote Giorgio Winter dove è andato, giacché non c'è da sperare che lavori con zelo, se forzato a

ritornare nel Prekomurje; ma avvisando il Vescovo di Szombately a non accettare e molto meno a non allettare i sacerdoti a passare nella parte ungherese della diocesi, eccetto che l'Amministratore Apostolico vi consenta. Tanto più che nel progetto di Concordato presentato da questo Governo alla S. Sede è prevista la definitiva aggregazione del Prekomurje alla diocesi lavantina, ossia di Maribor.

Dokument št. 12: Prošnja duhovnika Jožefa Hauka Konzistorialni kongregaciji, Dolnja Lendava, 20. maj 1928, brez št. – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 371:

Duhovnik Jožef Hauko se pritoži na Konzistorialno kongregacijo, ker mu apostolski administrator ne dovoli preiti pod jurisdikcijo sombotelskega škofa. Pri tem zavrača Karlinovo sklicevanje na kan. 116 Zakonika cerkvenega prava, ki govori o ekskardiaciji. Ob tem doda, da je bil do sedaj zapostavljen s strani apostolskega administratorja pri kandidaturah na župnijska mesta.

Contra decretum Celsissimi ac Reverendissimi Domini Administratoris Apostolici regionis sic dictae Prekmurje datum 12.IV.1928 nro. 640 ad meam petitionem et hic appositum ad forum Eminentissimae Congregationis Concistorialis hisce humillime recurro.

Decretum istud falsis innititur argumentis et recte ideo est mihi iniuriosum.

- 1) Canon 116 loquitur de excardinatione, quam ego non petivi, neque habeo necessariam; quia ego tantum pro concessione transitus in meam originalem dioecesim, cui incardinatus sum, rogavi. Ergo canon 116. hic non potest applicari qua argumentum seu causa repulsae.
- 2) Causae a me allatae sunt facta notoria, ergo non possunt declarari »insimulationes calumniosae«, Velika Polana, Hotiza, Petrovci, Turnišče: haec sunt quatuor loca, ubi durante Administratura Apostolica vacantiae factus sunt, et in omnibus his quatuor locis sacerdotes e dioecesi Lavantina, ergo alienigenae constituti sunt in curatos – po-sthabitis sacerdotibus ab initio hic laborantibus.

Ergo supplex peto Eminentissimam Congregationem Concistorialem dignetur recursum meum benigne suscipere et concedere, ut in partem dioecesis meae, quae sub iurisdictione Domini Episcopi Sabariensis mansit, transire valeam.

Dokument št. 13: Prošnja Antona Korošca nunciju Cherubiniju, Beograd, 16. februar 1921, št. 97/21 (nunciatura) – v: AAV, Segreteria di Stato (Segr. Stato), leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4, f. 230:

Anton Korošec se s prošnjo obrača na apostolsko nunciato, naj posreduje za duhovnika Jožefa Klekla ml., ki se že skoraj eno leto nahaja v zaporu na Madžarskem.

Opisana je njegova aretacija in razlog zanje (vohunjenje), obsodilna sodba ter nezmožnost opravljanja osnovnih duhovniških opravil. Opisan je kot pobožen in preprost duhovnik.

Praeterito anno prima dimidia parte mensis Martii R.D. Josephus Klekl, parochus in Veliki Dolenci in Sloveniae regione dicta Prekmurje transgressus est fines status iugoslavici et iter fecit in oppidum Hungariae: Szt. Gotthárd.

Dicta parochia Veliki Dolenci habet enim unam partem filialem "Ritkahaža«(?) vulgo Ritkarovci in Hungaria. Ideoque R.D. Josephus Klekl debuit saepius se conferre huc et in oppidum Szt. Gotthard, ubi sedes est potestatis civilis huius partis propriae eius parochiae, ut munere suo ecclesiastico rite et bene fungeretur.

Nominata die mensis Martii hungarici milites eum ceperunt et opprobriis verberibusque gravibus affectum in carcerem miserunt primo Sabariae (Szombathely), dein, ne ep[iscopu]s Sabariensis pro eius liberatione proxime instare possit, Budapestini. Hic bonus et pius sacerdos detinetur, neque potest sacrum facere, nec illi interesse et, horribile dictu, neque hoc illi permittitur, ut s. confessionem peragere possit.

Haec omnia gubernium hungaricum contra ius fasque egit, sed tamen ut saltem speciem iuris praetenderet, actionem (processum) contra illum intendit explorationis (spionage). Haec tamen summa calumnia est. Pius et simplex sacerdos Klekl impos est talis facinoris, cuius adversarii eum accusant.

Nomine clubi Jugoslovenici in comitiis constitutivis humillime deprecor Excellentiam Vestram, ut intercedere dignetur pro liberatione innocentis huius sacerdotis ...

Dr. Korošec, *praeses clubi*

Dokument št. 14: Sporočilo državnega tajnika Gasparrija madžarskemu izrednemu odposlancu in pooblaščenemu ministru pri Svetem sedežu Józsefu Somssichu, Vatikan, 30. marec 1921, št. 19118 (osnutek) – v: AAV, *Segreteria di Stato (Segr. Stato)*, leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4, f. 232:

Državni tajnik kard. Gasparri v pismu madžarskemu ministru Somssichu predstavi primer zaprtega duhovnika Jožefa Klekla ml. in mu posreduje Koroščevo prošnjo. Obenem državni tajnik zaprosi madžarskega diplomata, naj za Klekla ml. posreduje pri vladi v Budimpešti.

Excellence, on vient de solliciter les bons offices du Saint Siège à l'effet d'obtenir la délivrance d'un pretre sloène, le Rev. D. Joseph Klekl, curé de Veliki Dolenci, détenu par les autorités hongroises. Selon le rapport adressé à ce propos, ce pretre qu'on représente comme un homme pieux et très simple aurait été

arrêté, parce qu'il accusé d'espionnage, alors qu'il traversait la frontière yougoslave-hongroise à Szt. Gotthard pour se rendre remplir les devoirs de son ministère paroissial à Ritkovoci en Hongrie.

Je me permets de signaler ce cas, qui me paraît digne de pitié, à Votre Excellence La priant d'intéresser sa bienveillante et charitable entremise auprès du Gouvernement de Budapest, en faveur de l'abbé Klekl.

Dokument št. 15: odgovor Somssicha Gasparriju, Rim, 6. april 1921, št. 152/1921 – v: AAV, *Segreteria di Stato (Segr. Stato)*, leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4, f. 234^{rv}:

Madžarski minister Somssich v odgovoru državnega tajnika Gasparrija obvešča, da je primer zaprtega duhovnika posredoval vladi v Budimpešti in da bo obvestil Sveti sedež tudi o nadaljnjih vladnih ukrepih glede Klekla.

Le soussigné Ministre Royal de Hongrie a l'honneur d'accuser réception de la Note en date du 30 Mars, No. B. 19118 par laquelle Votre Eminence a bien voulu lui transmettre la prière du Dr. Korosec à Belgrade à l'effet d'obtenir la délivrance du prêtre Joseph Klekl, détenu par les autorités hongroises.

En retournant la pièce qui a été annexée à la susdite note, le Ministre Royal de Hongrie s'empresse d'assurer Votre Eminence, qu'il n'a pas manqué d'attirer l'attention de son Gouvernement sur le cas en question, et qu'il aura l'honneur de communiquer le plus-tôt possible les mesures que le Gouvernement hongrois a prises en faveur du prêtre détenu.

Dokument št. 16: Kratko sporočilo Somssicha Gasparriju, Rim, 23. julij 1921, št. 284/1921 – v: AAV, *Segreteria di Stato (Segr. Stato)*, leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4, f. 238:

Minister Somssich državnemu tajniku Gasparriju pošlje kratko obvestilo o odločitvi madžarskih oblasti o izpustitvi na prostost duhovnika Jožefa Klekla ml.

Par ordre de son Gouvernement le soussigné chargé d'affaires de la Hongrie en répondant à la Note B= 19118 du 20 mars 1921, a l'honneur de communiquer à Votre Eminence que le prêtre slovène Joseph Klekl, détenu par les autorités hongroises, a été mis en liberté.

POVZETEK

Prispevek skuša predstaviti cerkveno-politično dogajanje v Prekmurju in na širšem ozemlju od leta 1918 do 1924, za osnovni vir pa so služili neobjavljeni dokumenti iz vatikanskih arhivov. Tematika je sestavljena iz dveh sklopov: prvi obravnava širše ozemlje, ki je civilnopravno od Madžarske prešlo v Kraljevino SHS, cerkvenopravno pa je še spadalo pod jurisdikcijo škofijskih sedežev

na Madžarskem. Po dolgotrajnih pogovorih in pogajanjih so se za ta območja leta 1923 ustanovile apostolske administracije. Drugi del podrobno obravnava apostolsko administraturo za Prekmurje. V ospredju je delovanje škofa Andreja Karlina kot administratorja in njegov odnos do apostolskega nuncija v Beogradu Ermenegilda Pellegrinettija. Obravnavane so nekatere specifične teme: odnos med Slovenci in Madžari, katoliške šole, spor administratorja z nekaterimi duhovniki ... Na koncu je predstavljen primer duhovnika Jožefa Klekla ml., za katerega izpustitev iz madžarskih zaporov se je zavzemal tudi Sveti sedež.

KLJUČNE BESEDE: *Prekmurje, apostolska administratura, Andrej Karlin (1857–1933), Ermenegildo Pellegrinetti (1876–1943), Pietro Gasparri (1852–1934)*

Summary

PREKMURJE IN THE VATICAN ARCHIVES BETWEEN 1918 AND 1924

The article strives to present the ecclesiastic and political events in Prekmurje and its wider surroundings from 1918 to 1924, for which the primary sources were unpublished documents from the Vatican archives. The topic is composed of two parts: the first discusses the wider territory, which in terms of civil law was transferred from Hungary to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, while in terms of church law it still belonged under the jurisdiction of the diocesan seats in Hungary. Following long-running talks and negotiations, apostolic administrations were established for these areas in 1923. The second part studies in detail the apostolic administration for Prekmurje. At the forefront is the work of Bishop Andrej Karlin as the administrator and his relationship with the apostolic nuncio in Belgrade, Ermenegildo Pellegrinetti. A few specific topics are discussed: the relationship between Slovenians and Hungarians, Catholic schools, the dispute between the administrator and some of the priests, etc. At the end, the example of priest Jožef Klekl ml. is presented, for whose release from prison in Hungary the Holy See, too, campaigned.

KEYWORDS: *Prekmurje, apostolic administration, Andrej Karlin (1857–1933), Ermenegildo Pellegrinetti (1876–1943), Pietro Gasparri (1852–1934)*